

Ὁρθοδοξία, Πανορθόδοξη Σύνοδος καὶ Χριστιανικὴ Ἐνότητα

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΚΕΡΑΜΙΔΑ*

Εἰσαγωγικά: ἡ σχέση τῆς Πανορθόδοξης μετὰ τὴν καθόλου ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ

Ἡ πρόσφατη Σύναξις τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν στὸ Φανάρι (2014) συμφώνησε νὰ συγκαλέσει τὸ 2016, στὴν Κωνσταντινούπολη, τὴν Ἁγία καὶ Μεγάλη Σύνοδο τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας¹. Ἡ ἀνακοίνωση τῆς σύγκλησης τῆς Πανορθόδοξης Συνόδου ἀποτελεῖ δίχως ἀμφιβολία ἕνα ἕψιστο ἱστορικὸ γεγονός, καθὼς πρόκειται γιὰ τὴν πρώτη Σύνοδο πανορθόδοξου κύρους ποὺ θὰ λάβει χώρα στὴ σύγχρονη ἐποχὴ καὶ ποὺ θὰ ολοκληρώσει μίαν μακρὰ περίοδο συζητήσεων ποὺ ξεκίνησε στὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνα καὶ ἀπασχόλησε τέσσερις γενιές ἐκκλησιαστικῶν καὶ θεολόγων. Σύμφωνα μετὰ τὸ Μήνυμα τῆς Συνάξεως, πρόθεση τῆς Πανορθόδοξης Συνόδου εἶναι νὰ δώσει μαρτυρία τῆς ἐνότητας τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας καὶ νὰ τονίσει τὴν εὐθύνη καὶ τὴν στοργὴ τῆς γιὰ τὸ σύγχρονο κόσμο (§6). Ἡ Σύνοδος θὰ διακηρύξει, ἀκόμα, τὸν «προφητικὸ λόγον» τῆς Ὁρθοδοξίας, ἡ ὁποία «ἐν τῷ κόσμῳ παροικοῦσα, βιώνει καὶ αὐτὴ τὰς προκλήσεις τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνης ἐποχῆς», καθὼς βρῖσκεται «εἰς διαρκῆ διάλογον μετὰ τῆς ἐκείστοτε ἐποχῆς, συμπάσχει μετὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ συμμερίζεται τὴν ἀγωνία των» (§1).

Γιὰ τὴν Ὁρθοδοξία, μίαν Σύνοδος δὲν ἀποτελεῖ ἕνα ἐξαιρετικὸ γεγονός ποὺ ἐπιβάλλεται, ἔξωθεν ἢ ποὺ διακόπτει τὴν ὁμαλὴ πορεία τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς. Μία Σύνοδος θὰ πρέπει νὰ θεωρεῖται ὡς ἡ συνεχῆς, ἱστορικὴ πορεία τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ ποὺ ἐπεκτείνει τὸ γεγονός τοῦ Εὐαγγελίου σὲ κάθε «ὄδον» τοῦ κόσμου καὶ περιφέρεια τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξέως, παντοῦ καὶ πάντα. Μία Γενικὴ ἢ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος μπορεῖ, ἀσφαλῶς, νὰ συγκληθῆι «ἐκτάκτως» ἢ σὲ

* Ὁ Δημήτριος Κεραμιδᾶς εἶναι Δρ. Ἱεροσολομῆς. Μέλος ΣΕΠ τοῦ ΕΑΠ.
1. «Τὸ Μήνυμα τῶν Ὁρθοδόξων Προκαθημένων», στὸ Ἐκκλήσια 2014τ.3, 168.

«είδικες συνθήκες», αλλά δεν είναι αποκομμένη από την πίστη και τη ζωή της Εκκλησίας και τα προβλήματα της. Αντιθέτως ρόλο παίζει, καθιστά «κανονικό» και διακηρύσσει αυτό που το πλήρωμα της Εκκλησίας πιστεύει, επιλύει *ad hoc* επίκαιρα ποιμαντικά ζητήματα, ρυθμίζει την εκκλησιαστική ζωή, διακρίνει χαρακτηριστικά το πώς ή άγιαστική, μεταμορφωτική και εννοιολογική δύναμη του Λόγου του Θεού μπορεί να νοηματοδοτήσει και να δώσει ύπαρξη στον κάθε άνθρωπο, κάθε εποχής. Η Σύνοδος ξεκινά από την ευχαριστιακή σύναξη των πάντων επί το αυτό (Πράξ. 2,1) και κορυφώνεται στην κοινή συνάντηση όλου του εκκλησιαστικού σώματος (Πράξ. 15,4), οποιαδήποτε προέλευσης, στον ίδιο τόπο, ώστε να επιβεβαιώσει την ενότητα, την καθολικότητα και την «ορθοδοξία» της πίστεως (Πράξ. 4,32).

Μία Σύνοδος δεν άντλησέ το κύρος της *ex opere operato*. Χρειάζεται ή διαοχή, ενεργή συμμετοχή των μελών στην προετοιμασία, πραγματοποίηση και άποδοξη μιας Συνόδου. Κατά την προσυνοδική, την καθαυτή συνοδική διαδικασία καθώς και την άποδοξη των συνοδικών αποφάσεων, είναι αναγκαίο το *consensus ecclesiae*, καθώς μία Σύνοδος προετοιμάζεται τοπικά, από τό - σε ευχαριστιακή σύναξη και μεταευχαριστιακή «πορεία στον κόσμο» - εκκλησιαστικό σώμα και ύπαρχει υπέρ αυτού.

Θά ήταν θεμιτό, επομένως, να μιλάμε κυρίως για «συνοδική διαδικασία», ή όποια εξελίσσεται διαρκώς (σε κάθε εποχή ή Εκκλησία κηρύσσει το Ευαγγέλιο), διατρέχοντας όλο το πλήρωμα της Εκκλησίας. Με άλλα λόγια: μία Σύνοδος βιώνεται όχι εντός, ούτε υπεράνω, αλλά εντός της ιστορικής διαδρομής της Εκκλησίας, ως ένα εξάπαιτος γεγονός που όμως δεν συνιστά μία ά-συνέχεια σε σχέση με την εκκλησιαστική πίστη, την ευχαριστιακή εμπειρία, τη μαρτυρία του Ευαγγελίου. Εντός της συνοδικής πορείας ή σύγκληση μιας Γενικής (στη συγκεκριμένη περίπτωση: Πανορθόδοξης) Συνόδου άποτελεί την κορωνίδα αυτής της πορείας². Κατά τον Ο. Clement ο Οικουμενικός Σύνοδος συγκάλούνται «σε περιστάσεις πραγματικές και για να άπαντήσουν σε συγκεκριμένες

άπειλες: που πείνουν να σχετικοποιήσουν τη μία ή την άλλη πτυχή της άλλης»³.

Επομένως, οι Ορθόδοξες Εκκλησίες έχουν το κρίσιμο καθήκον να επιβεβαιώσουν συνοδικώς, δηλαδή στο σύνολό τους και έξ όνόματος όλου του εκκλησιαστικού σώματος, *ένώπιον* άλλα και *υπέρ* του κόσμου τό (ιεραποστολικό) τους καθήκον να καταστήσουν παρών, *hic et nunc*, άλλα και σε τοπικό, περιφερειακό/έπαρχιακό και παγκόσμιο επίπεδο, τον αιώσιο Ευαγγελικό λόγο που καλεί σε σωτηρία, καταλλαγή και θεοσθέντη ανακαινιστική κοινωνία, όπως αυτή βιώνεται στην ευχαριστιακή εμπειρία. Κατά τον τρόπο αυτό, οι Ορθόδοξοι Προκαθήμενοι της Συνόδους του 2014 κινήθηκαν με βράση τό εξέτης άποδοξης: από τη μία υπενθύμισαν τό άμετάβλητο και αιώσιο της εκκλησιαστικής πίστης, ότι δηλαδή «Ίησους Χριστός χθές και σήμερα ό αυτός και εις τους αιώνας» (§1) και την άσβηστη χριστιανική έλπίδα, ότι τό Ευαγγέλιο του Θεού ήθε και «εσκήνωσεν εν ήμιν» (§9). Από την άλλη διακήρυξαν ότι «οί πειρασμοί και οι προκλήσεις της ιστορίας είναι ιδιαίτερος έντρονοι εις τας ήμέρας και οι Ορθόδοξοι Χριστιανοί δεν δυνάμεθα να είμεθα άμέτοχοι εις αυτά ή διάφοροι άπέναντί των» (§1) και επομένως ανανέωσαν την ιεραποστολική εϋθύνη να μαρτυρήσουν και να μοιραστούν τά δώρα του Θεού της αλήθειας και της αγάπης «μετά των έγγύς και των μακράν»; κατά τό ήθος της «λειτουργίας μετά τη Λειτουργία» (§7).

Υπό τό παροπτιάνω έρημνευτικό κρίσιμα, ή έπερχόμενη Πανορθόδοξη Σύνοδος όφείλει να έξεταστεί όχι καθαυτή, άπομονωμένη από τη σύγχρονη εκκλησιαστική πραγματικότητα, αλλά κυρίως στην περιρρέουσα άτμόσφαιρα της προσυνοδικής πορείας της Ορθοδοξίας. Επομένως, εκκλησιαστικές πρωτοβουλίες, διορθόδοξες δηλώσεις, έπίσημες διακηρύξεις και θεολογικές προσεγγίσεις φωτίζουν και όρθοτομούν τά έπιμέρους θέματα της συνοδικής άξένας, άναδεικνύου τό βάθος, την έκταση, τη σημασία τους.

1. Πανορθόδοξη Σύνοδος και Οικουμενική Κίνηση

Η Σύναξη του 2014 επιβεβαίωσε την «υποχρέωση» του διαλόγου «μετά των άλλων ανθρώπων, μετά των άλλων πολιτισμών», όπως και «μετά των άλλων χριστιανών και των ανθρώπων άλλων θρησκευτικών πεποιθήσεων» (§8). Στην

2. Έγραφε ό Π. Νέλλας: «Μία σύνοδος των επισκόπων της Ορθόδοξης Καθολικής Εκκλησίας -και στα πρόσωπα των Επισκόπων, των τοπικών Εκκλησιών- άποτελεί στην ουσία της πράξη λειτουργική. Όπως στη Θεία Λειτουργία συγκροτείται και άποκαλύπτεται μέσα στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης κοινωνίας ή τοπικής Εκκλησίας, έτσι και στη Σύνοδο, όπου συνάγονται και συμμετέχουν, συν-οδεύουν, όλες μαζί, οι τοπικές Εκκλησίες, συγκροτείται και φανερώνεται ή Οικουμενική Εκκλησία». Π. Νέλλας, «Η Άγία και Μεγάλη Σύνοδος της Ορθόδοξης Εκκλησίας», στο Σύναξη 133 (2015), 8.

3. Ο. CLEMENT, «Tous préparons ensemble le concile», στο *Contacts* 23 (1973), 399.

πραγματικότητα, ή επίλογη να ενταχθούν τα θέματα του διαχριστιανικού διαλόγου και της οικουμενικής κίνησης (πού, από πλευρές περιεχομένου, θα πρέπει να κατανοούνται εννοιολογικά ως ένιατα) στην πανορθόδοξη συζήτηση δεν προσέφυγε τυχαία. Οί εκπρόσωποι των Ορθόδοξων Εκκλησιών κινήθηκαν εντός ενός ευρύτερου εκκλησιαστικού περιγράμματος, το οποίο είχε ήδη έμβληθύνει στις οικουμενικές αναζητήσεις, υπό το πρίσμα της συμμετοχής στο οικουμενικό κίνημα γενικά και της προώθησης των επιμέρους θεολογικών διαλόγων με τις χριστιανικές Εκκλησίες και Ομολογίες.

Έχοντας υπ' όψη τα παραπάνω, αλλά και το εξημενικό πλαίσιο που περιγράφουμε (ένταξη της Συνόδου στο ευρύτερο πλαίσιο της «συννοδικής πορείας»), στις επόμενες παραγράφους θα αναζητήσουμε το πνεύμα, αλλά και τις εκκλησιολογικές και θεολογικές προϋποθέσεις με τις οποίες εξετάζεται ή συμμετοχή της Ορθοδόξιας στην οικουμενική κίνηση, όπως αυτά προκύπτουν: α) από τις Προσνοδικές και Πανορθόδοξες Διασκέψεις, β) από τις Προπαρασκευαστικές των Προσνοδικών Διασκέψεων συναντήσεις, και γ) από άλλες εκκλησιαστικές παρεμβάσεις επίσημου κύρους. Δεν θα ασχοληθούμε με την εξολόγηση-ξεχωριστά των διμερών διαλόγων στους οποίους μετέχει ή Ορθοδόξια (ό αναγκαστικά μπορεί ν' ανατρέξει σε πλήθος ειδικών μελετών), ούτε με το ζήτημα της συμμετοχής των ορθόδοξων στον πολυμερή οικουμενικό διάλογο (Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών, Συνέλευση Ευρωπαϊκών Εκκλησιών, Συμβούλιο Εκκλησιών Μέσης Ανατολής), όσο κυρίως με το ήθος που αναδεικνύεται για την Ορθοδόξια σε σχέση με το οικουμενικό ζήτημα, δηλαδή: τον τρόπο σκέψης και δράσης, με άλλα λόγια τις θεωρητικές (θεολογικές, εκκλησιολογικές) και πρακτικές προϋποθέσεις με τις οποίες προσέρχονται οι ορθόδοξοι στο διαχριστιανικό διάλογο.

Στο σημείο αυτό κρίνεται απαραίτητη μία μεθοδολογική διευκρίνιση. Η προτίμηση στις «επίσημες» εκκλησιαστικές (ή διορθόδοξες) δηλώσεις δεν υπονοεί την υπεροχή μιας, δήθεν, «ιερατικής» θεολογίας έναντι της λαϊκής/άκαδημαϊκής, ούτε, βέβαια, σκοπό έχει να εμπειδώσει κάποιου είδους κληρικοκεντρισμό. Οί Πανορθόδοξες Συνάξεις όμολούν πάντοτε στο όνομα του πληρώματος των Ορθόδοξων Εκκλησιών ενώ, όχι σπάνια, στις διορθόδοξες (ή διαχριστιανικές) συναντήσεις συμμετέχουν και θεολόγοι προερχόμενοι από το ευρύτερο περιβάλλον της ενεργούς - ακαδημαϊκά, αλλά όχι μόνο - θεολογίας. Εξέλλου, ή Ορθόδοξη Εκκλησία δεν γνώρισε στην ιστορική της διαδρομή κάποιου είδους εκκλησιαστικό *magisterium* που να υποδεικνύει άνωθεν και αυθεντικά στον λεγόμενο κατώτερο κλήρο ή τα λαϊκά μέλη κανόνες εκκλησιαστικής πει-

θαρχίας ή ήθους συμπεριφοράς. Αντιθέτως, γνωρίζουμε ότι οι πανορθόδοξες αποφάσεις «που λήφθηκαν μάλιστα όμοφωνα, δεν συνιστούν απλώς προσωπικές απόψεις των εκπροσώπων των κατά τόπους Ορθόδοξων Εκκλησιών, αλλά συννοδικές αποφάσεις με την πλήρη σημασία του όρου [...] εξ άλλου οί συμμετέχοντες εξ όνόματος των κατά τόπους Ορθόδοξων Εκκλησιών στους θεολογικούς διαλόγους και την Οικουμενική Κίνηση, είτε κληρικοί είτε λαϊκοί, δεν ενεργούν ως μεμονωμένα πρόσωπα, αλλά κατ' έντολήν των Εκκλησιών τους»⁴. Μία Σύνοδος, ως πορεία του συνόλου του λαού του Θεού, δεν δημιουργεί διακρίσεις εντός του εκκλησιαστικού σώματος, αλλά αντιθέτως εκφράζει το φρόνημα όλων, καθώς καθοδηγείται από το Άγιο Πνεύμα (Πράξ. 15,22,28), που ενεργεί με όλα τα μέλη της Εκκλησίας, κι όχι μόνο με κάποια από αυτά, έξω κι αν αυτά κατέχουν κάποιο ιερατικό αξίωμα ή απολαμβάνουν ειδικού θεολογικού κύρους. Υπ' αυτήν την ιδιότητα οί διορθόδοξες παρεμβάσεις εκφράζουν το φρόνημα όλων των μελών όλων των τόπων Εκκλησιών κι ως τέτοιες άποτελούν έναν οδοδείκτη για όλόκληρο τον ορθόδοξο κόσμο.

2. Οί άπαιχές της ορθόδοξης συννοδικής και οικουμενικής άφύπνισης τον 20ό αιώνα

Στην περίφημη Πατριαρχική Έγκύκλιο του πατριάρχη Ίωακείμ Γ' προς τους Προκαθημένους των Ορθόδοξων Εκκλησιών (1902) μπορεί να εντοπιστούν τά σπάρτανα της οικουμενικής άφύπνισης της Ορθοδόξιας και της πρόσληψης του αίτηματος της διαχριστιανικής ένότητας⁵. Σε μία περίοδο όπου το παγκόσμιο οικουμενικό κίνημα έκανε τά πρώτα του βήματα, ή Έγκύκλιος έθετε με έμφραση τó αίτημα της συγχόνησης, έπωφελέστερης «συνεματικής και πραγματικής επικοινωνίας», της συνενόησης και της καλλιέργειας των «πρός άλλους σχέσεων» των κατά τόπους ορθόδοξων Εκκλησιών επί θεμάτων «κα-

4. ΜΑΡΤΥΛΟΣ Γ., «Τό ζήτημα της συμμετοχής της Ορθόδοξης Εκκλησίας στον Οικουμενικό διάλογο υπό τó φός των πανορθόδοξων αποφάσεων», στο ΤΡΟΜΠΛΙΑΝΗΣ ΣΤ. ΠΕΤΡΟΥ Ι. ΓΚΟΥΤΖΟΛΑΗΣ Μ., Ο Οικουμενικός Διάλογος στον 21ο αιώνα. Πραγματικότητες-Προκλήσεις. Προοπτικές, 273-276.

5. Για τó πλήρες κείμενο βλ. Η περί των σχέσεων των Αόκοκεφάλων Ορθόδοξων Εκκλησιών και περί άλλων γενικών ζητημάτων Πατριαρχική και Συννοδική Έγκύκλιος του 1902, οι εις αυτήν άπαντήσεις των Άγιων Ορθόδοξων Εκκλησιών και άναπάντησις του Οικουμενικού Πατριαρχείου, Κωνσταντινούπολη 1904, 5-12.

θόλου μὲν εἶπεν θρησκευτικῆς οὐσίας καὶ ιδιότητας, πολλῆς δὲ σημασίας καὶ σπουδαιότητος». Μέσα ἀπὸ τὴν ἀνταλλαγὴ σκέψεων –καὶ ἄρα μίας κάποιου μορφῆς συνοδικῆς διδασκαλίας– θὰ ἐμπεδωνόταν τὸ πνεῦμα τῆς ἐνότητας, ἡ φιλαδέλφεια, ἡ ἀγάπη, ἡ «ὁμοφροσύνη» καὶ ἡ συνάντηση γιὰ τὴ στερέωση τῆς πίστεως καὶ τῆς ὀρθοδόξου ἐνότητας. Ἡ Ἐγκύκλιος καλοῦσε τοὺς ὀρθοδόξους προκαθημένους νὰ ἐπιζητήσουν ἐπαφὴς μὲ τὶς δύο μεγάλες «ἀναδεδραδές» τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὴ Δυτικὴ (=Ρωμαιοκαθολικὴ) καὶ τὴς Διαμαρτυρούμενης Ἐκκλησίας, ὥστε νὰ ἐξευρεθοῦν, μὲ ἦθος εὐαγγελικῆς ἀγάπης καὶ εἰρήνης, «σημεῖα συναντήσεως καὶ ἐπαφῆς» ἢ ἀκόμα καὶ «ἀμοιβαίαις θεμιτῆς παροχῆς» προκειμένου νὰ ἀποκατασταθῆ ἡ δογματικὴ ὁμοφροσύνη καὶ κοινωνία μὲ τοὺς ἄλλους χριστιανούς ποὺ ἀκολουθοῦν τὸ εὐαγγελικὸ μονόπατι τῆς ἐνώσεως. Ὁ πατριάρχης Ἰωακείμ ὑπενθύμιζε τὰ ἀποστολικά, πατερνικά θεμέλια τῆς Ἐκκλησίας, τὴν παράδοση τῶν ἑπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων στὰ ὁποῖα βασιζέται ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, ἐνῶ καλοῦσε σὲ μία «Προδιάσκεψη», ὥστε νὰ προπαρασκευαστῆ τὸ πεδίο καὶ νὰ καθοριστοῦν οἱ τρόποι τῆς «φιλικῆς ἀμοιβαίας προσπελάσεως» τοῦ θέματος καὶ νὰ καθοριστῆ ἡ κοινὴ θέση τῶν ὀρθοδόξων.

Ἡ Ἐγκύκλιος διαπιστώνει σχεδὸν ἐξ ὀλιγλήρου ἀπὸ τὴ διερεύνηση νέων τρόπων κατανήσεως τῶν ἄλλων χριστιανικῶν προσηλυτιστικῶν, μέσα ἀπὸ μία διορθόδοξη συναντήληψη. Ἐπίσης, ἔθετε τὸ ζήτημα τῆς πληρέστερης, «πραγματικῆς» (δηλ. πρακτικῆς) συνεργασίας μεταξὺ τῶν ὀρθοδόξων.

Ἡ μετέπειτα (1904) ἀνταπόκριση τοῦ πατριάρχη Ἰωακείμ στὶς ἀπαντήσεις τῶν Προκαθημένων τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν στὴν Ἐγκύκλιο τοῦ 1902 ἐπέμεινε στὸν καθορισμὸ «κοινῶν φρονήματος καὶ κοινῆς πράξεως» μεταξὺ τῶν ὀρθοδόξων, «κατὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὰς διατάξεις τῆς Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας»,

6. Ἡ χρήση τοῦ ὅρου «ἀναδεδραδές» ἔχει μόνον δὲν ἀλλοιώνει ἢ σχετικοποιεῖ τὴν ὀρθόδοξη αὐτοσυνειδήσια γιὰ τὴν αὐθεντικὴ συνέχεια τῆς μίας, ἁγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας στὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, ἀλλὰ συγχρόνως προσδιορίζει μὲ εἰκονικὸ λόγο καὶ τὸν χαρακτήρα τῶν ἐκτὸς αὐτῆς ὑφισταμένων ἐκκλησιαστικῶν σωμάτων. ΤΣΟΜΠΑΝΙΔΗΣ Στ. Ἐκκλησία καὶ Ἐκκλησίες. Ἡ θέση τῶν ἄλλων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν στὴν ἐκκλησιολογικὴ αὐτοσυνειδήσια τῆς Ὀρθοδόξης Ἐκκλησίας στὰ πλαίσια τοῦ οἰκουμενικοῦ διαλόγου, Ἀθήνα 2013, 67. Ὡστόσο, ὁ ἐκκλησιολογικὸς τολμηρὸς ὄρος «ἀναδεδραδές» ἀναγνωρίζεται ἕμψως τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὑπόσταση τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν ἐκτὸς τῶν κανονικῶν, ὁρατῶν ὁρίων τῆς Ὀρθοδόξεως καὶ θημιζεῖ, ἴσως, τὴν ἀντίστοιχη διατύπωση τῆς Β' Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ περὶ ὑπεραξίως *elempita ecclesiae* - στοιχείων δληθείας καὶ ἀγιότητος ποὺ ὑπάρχουν στὶς ἐκτὸς τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ Ἐκκλησίες καὶ ἐκκλησιαστικῆς κοινότητες.

γιὰ τὴ διαφύλαξη τῶν προνομίων, τῆς τάξης, τῶν «πατερικῶν διατάξεων καὶ ὁρίων» τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ τὴν ἀποφυγὴ κοσμικοῦ πνεύματος καὶ φυλετικῶν, γλωσσικῶν καὶ πολιτικῶν κινήσεων ποὺ προκαλοῦν εἰρήματα «ἐν τοῖς κόλποις τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας». Ἐπιπλέον, ἐπιστήμανε τοὺς κλυδωνισμούς ποὺ προκαλοῦν «προσηλυτιστικῆς ἐταιρείας» καὶ οἱ σχετικῆς «τῶν ἀπὸ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ πολλῶν ἐκ τῶν Διαμαρτυρούμενων ἀποπέσει τοῦ σαργνεῦν καὶ προσηλυτίζεσθ εἰς τὰς οἰκείας μάνδρας τοὺς ἀπὸ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας» ποὺ ἀποπλανοῦν ἢ παρασύρουν. «ἀδελφοὺς κατὰ ἀδελφῶν, ἡ κοινότητας κατὰ τῶν οἰκείων ποιμένων ἐπεχειρομένης καὶ ὅλως ἐριδῆς καὶ διχοστασίας πανταχοῦ δημιουργημένης ἐπὶ βλασφημίᾳ τοῦ ὑπερήμου χριστιανικοῦ δνόματος ἐν τοῖς ἔθνεσιν». Τὰ διαγεγραμμένα, κατὰ τὴν ἀρχαία τάξη, δίκαια τῶν ἐμπεριστάτων Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς προϋποθέτουν τὴν κοινὴ κανονικὴ καὶ ἐκκλησιολογικὴ παράδοση τῆς ἀρχαίας ἐνωμένης Ἐκκλησίας, ποὺ ἔθεσε ἐπισκόπους νὰ ποιμαίνου τὴν Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ. Συνεπῶς, ὁ προσηλυτισμὸς ἐναντιώνεται εὐθέως στὴν κοινὴ αὐτὴ παρακαταθήκη ποὺ οἱ Ἐκκλησίες Δύσης καὶ Ἀνατολῆς ἀναγνώρισαν ὡς θεμελιώδη, ἐνῶ συνεχρῶς προσβάλλει τὸ ὄνομα τοῦ χριστιανοῦ στὸν κόσμον. Παρ' ὅλ' αὐτὰ τὸ ἦθος τῆς Ὀρθοδοξίας ὀφείλει νὰ συντάσσεται στὸ «θεοφιλεῖ ἔργον τῆς τῶν πάντων ἐνώσεως, ἐν σοφίᾳ περιητοιχῶν καὶ ἐν πνεύματι, πρᾶσιμος πρὸς διασταμένους», διαφυλάσσοντας τὴν «ἐμπειτιστευμένην ποιήνην ἀπὸ πάσης ἐπιρρείας τῶν ἐναντίων» καὶ μαρτυρώντας τὴν καθόλου διδασκαλία, τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκηση καὶ τὴ θεία λατρεία τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Σὲ κάθε περίπτωση, οἱ ἐμπνευσμένες καὶ τολμηρῆς Ἐγκύκλιοι τοῦ πατριάρχη Ἰωακείμ ἔθεσαν στὸ ἐπίκεντρο τῆς πανορθοδόξης προσοχῆς τὸ θέμα τοῦ «κοινῶν πόθου» τῆς ἐνώσεως τῶν κειχωρισμένων χριστιανῶν ὡς μία ἐπιδίωξη ποὺ ἐνδιαφέρει τὴν «ὅλην» Ὀρθόδοξία, ὄντας ἕνα θέμα οἰκείο μὲ τὴν εὐαγγελικὴ ἀλήθεια καὶ τὴν ἱστορικὴ πορεία τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἐπαναλαμβάνουμένη ἐπίκλησή του γιὰ διαμόρφωση κοινῶν φρονήματος, κοινῆς συμπεριφορῆς καὶ στάσεως τῶν ὀρθοδόξων ἐπιπέφερε τὴ σημασία τῆς συνοδικῆς ἀντιμετώπισης κρισίμων θεμάτων, μὲ βάση τὸ κριτήριο τῆς ὁμοφωνίας καὶ τῆς συναντήληψης. Τὸ πρόβλημα τῶν διαχριστιανικῶν σχισμάτων ἐντοπιζόταν στὸ ὄρατο πεδίο τῆς διχοστασίας, τῆς πρόκλησης ἐριδῶν καὶ τῆς «προσβολῆς» τοῦ Χριστιανισμοῦ στὸν μὴ χριστιανικὸν κόσμον. Τέλος, οἱ πρωτοβουλίες τοῦ Ἰωακείμ Γ' κατέστη-

7. Βλ. Ἡ περὶ τῶν σχέσεων τῶν Ἀπτοκεφάλων Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν..., 74.76.

ΘΕΟΛΟΓΙΑ 4/2015

σαν το Οικουμενικό Πατριαρχείο έναν πραγματικά «οικουμενικό» εκκλησιαστικό θεσμό, ως προς το πνεύμα και τον όριζόντά του, αφού αναγνωρίθηκε άκριτως μέσα από τον δυναμικό αναπροσδιορισμό της άποστολής του για την αποκατάσταση της διορθόδοξης και διαχριστιανικής ενότητας.

Στό ίδιο πλαίσιο, ή εξέισο ιστορική Συνοδική και Πατριαρχική Έγκυκλιος του 1920 «πρός τας άπανταχού Έκκλησίας του Χριστού», υπήρξε, από όρθόδοξης πλευράς, ένας Καταστατικός Χάρτης της διαχριστιανικής προσέγγισης, κι ως τέτοιος άνήκει στις πηγές του σύγχρονου οικουμενικού κινήματος και της έν γένει πορείας των ορθόδοξων προς τη Σύνοδο⁸. Το κείμενο επέμενε στην άναγκαιότητα της επικοινωνίας μεταξύ των Έκκλησιών, που δεν αποκλείεται από τις ύφιστάμενες δογματικές διαφορές, και που είναι «εύκαια και άναγκαιά και πολλαχώς χρησίμος [...] του όλου χριστιανικού κόσμου». Το Οικουμενικό Πατριαρχείο ζητούσε «την κρίσιν και την γνώμην και των λοιπών των τε κατά την Άνατολήν αδελφών και των έν τη Δύσει και άπανταχού σεβασμιών Χριστιανικών Έκκλησιών», προτεινοντας έναν προγραμματικό άξονα ενεργειών θεσμικού (κοινό εκκλησιαστικό ήμερολόγιο, οικειότερη σχέση των εκπροσώπων των διαφόρων Έκκλησιών), ακαδημαϊκού (επικοινωνία θεολογικών σχολών, άνταλλαγές σπουδαστών διογάνωση οίκων, διακανονισμός του θέματος των μεταχών γάμων) και πρακτικού (άμοιβαία ύποστήριξη του φιλανθρωπικού έργου) χαρακτήρα, προς επίρρωση της φιλίας και της άγαθοφρονου διαθέσεως των χριστιανικών Έκκλησιών. Επιστημαινοντας εκ νέου τους κινδύνους που έγχυμονούσε ή προσηλυπιστική δραστηριότητα, ή δυσπιστία και ή δυσφορία μεταξύ των χριστιανών, καλούσε τις Έκκλησίες να δώσουν μαρτυρία του ευαγγελικού λόγου και της διδασκαλίας του Χριστού μπροστά στο φαινόμενο της εκκοσμικευσης, που καθιστούσε άναγκαιά την «άπό κοινού μελέτη και συνεργασία των Χριστιανικών Έκκλησιών». Τέλος, πρότεινε, την ίδρυση μιας «κοινωνίας των Έκκλησιών», κατά το θεσμικό πρότυπο της (τότε) Κοινωνίας των Έθνών.

Η Έγκύκλιος του 1920 άκολουθούσε το περιεκτικό και με οικουμενική εύαισθησία πνεύμα των Έγκυκλιών του Ιωακείμ Γ', έπιβεβαιώνων τη διορθόδοξη σημασία του αίτήματος για τη διαχριστιανική ένωση, ένω κατέθετε έναν

8. Για το κείμενο της Έγκυκλιού βλ. ΤΣΕΤΣΗΣ Γ., έπ., *Οικουμενικός Θεός και Οικουμενική Έπίσκοπα Πατριαρχικά Κείμενα*, Κατεύνη 1989, 55-64.

πρότο προγραμματικό όδικο χάρτη διαχριστιανικής συνεργασίας σε πρακτικό και θεωρητικό επίπεδο. Άλουσιάζε άκόμα ή συστηματική έπεξεργασία μιας «οικουμενικής ορθόδοξης θεολογίας», ώστόσο ύπογραμμίζόταν πως ή πίστη στην ευαγγελική άλήθεια και ο πόθος για την αποκατάσταση της ενότητας μπορούν να υπερεβούν -δίκως, βέβαια, να καταργήσουν- τις δογματικές άποστάσεις, διαμορφώνοντας μία καταρχήν άναγκαιά ψυχολογική συνθήκη προσέγγισης κι ένα ήθος (νοοτροπία, συμπεριφορά και δράση) διαλόγου. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο δεν προχωρούσε, συνεπώς, σε μονομερείς ή όριστικές άποφάσεις έπί των οικουμενικών ζητημάτων· έθετε άπλάς ένώπιον του ορθόδοξου κόσμου την άναγκη προβληματισμού, μελέτης και ενεργοποίησης και ζητούσε μία κοινή - θα λέγαμε: συνοδική - όριοθέτηση της ορθόδοξης στάσης. Έξεταζόμενες συνολικά οι τρεις αυτές πατριαρχικές παρεμβάσεις έπιβεβαιώνουν μία κοινή θετική όπτική του θέματος και καταγράφουν τη βούληση της Κων/πόλης να ταχθεί υπέρ του οικουμενικού σκοπού, με την άναγκαιά, άσφαλώς, προϋπόθεση της σύμμετρης και των ύπολοιπων ορθόδοξων. Συνεπώς, στα πρώτα αυτά χρόνια, διαμορφώνεται το δίπολο «συνοδικότητα - οικουμενική εύαισθησία», ως άφετηριακή άξιωματική βάση των μετέπειτα ένδορθόδοξων άναζητήσεων. Στη δυναμική αυτή συσχέτιση, ή συνοδικότητα εκφράζει τον πρώτο πραγματώματος της διορθόδοξης ενότητας, ένω ταυτόχρονα υπενθυμίζει την έπιτακτικότητα της διαφύλαξης της. Άντιστοιχώς, ή οικουμενική δέσμευση είναι, ό ευρύτερος άξονας έκφρασης της συνοδικότητας, δηλ. της κοινωνίας και της ενότητας της καθόλου Έκκλησίας. Έτσι, Έκκλησία που ενεργεί συνοδικά δεν μπορεί να μην ένδιαφέρεται για την ενότητα με όσους δεν βρισκονται σε πλήρη μυστηριακή και δογματική κοινωνία. Άπό την άλλη, ή οικουμενική προσπάθεια δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί έν άν δεν εκφράζει το *consensus* του ορθόδοξου πληρώματος.

3. Οι διαχριστιανικές σχέσεις στις Πανορθόδοξες συναντήσεις του 1923 και 1930

Η διάθεση για πανορθόδοξη άντιμετώπιση του οικουμενικού ζητήματος και για ενεργότερη θεσμική συνεργασία των Ορθόδοξων Έκκλησιών πήραν πιο ούσιαστική μορφή στο Πανορθόδοξο Συνέδριο της Κων/πόλης του 1923 και την Προκαταρκτική Έπιτροπή των Ορθόδοξων Έκκλησιών που συνεκλήθη στο Άγιο Όρος το 1930. Το πρώτο φιλοδοξούσε να είναι ένα Συνέδριο ύψηλού πα-

νορθόδοξο κύρος που θα κατέλιγε σε αποφάσεις «των οποίων ίσως τινές, μετά την αποδοχή των υπό των κατά τόπους Άγιωτάτων Ἐκκλησιῶν, θὰ ἐξαγγελάθωσιν εἰς τὸ χριστιανικὸν πλῆρωμα»⁹. Μάλιστα, στὸ Συνέδριο ἀποφασίστηκε ἡ σύγκληση τὸ 1925 Πανορθόδοξης Συνόδου, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς 1600ῆς ἐπετείου ἀπὸ τὴν Α' Οἰκουμένη τῆς Συνόδου (325), μὲ πρόβλεψη «ὅπως εἰς τὸν συνεορασμὸν τοῦτον προσκληθῶσιν καὶ πᾶσαι αἱ Ἐκκλησίαι αἱ ἀποδεχόμεναι τὸ Σύμβολον τῆς Νικαίας»¹⁰! Στὴ συνάντησι δόρισθησαν θεματικά ποιμαντικά καὶ κανονικά «ἀπασχολούντων τὴν ὅλην Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν» (εὐθύμησι παλαιούτων ἡμερολογίου, δευτεροῦ γάμος κληρικῶν, χειροτονία κληρικῶν καὶ διακόνων, κολύματα καὶ διάλυσι γάμου, νηστεία), ἐνῶ δὲν θίχθησαν ζητήματα ἀφορῶντα τὴς διαχριστιανικῆς σχέσεως¹¹. Μολονότι, τελικὰ, ἡ Σύνοδος τοῦ 1925 δὲν διεξήχθη (λόγω τοῦ, τότε σὲ ἰσχύ, βουλγαρικῶ ὁρισμοῦ), τὸ Συνέδριο τοῦ 1923 ἀπεδείχθη ἱστορικὸ, διότι ἐβγαλε τὴς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας ἀπὸ τὴν μεταξὺ τους ἀπομόνωσι, τὴς ἔφερε σὲ μίαν ἀπευθείας καὶ διὰ ζώσης ἐπικοινωνία καὶ σηματοδότησε τὴν ἀμετακλήτη διόρθωσιν ἀπόφρασι γὰρ τὴν προετομασία μίας ἐπισήμου κήρυξης καὶ αὐθεντίας Πανορθόδοξης Συνόδου, ἐπὶ τῆ βάσει συγκεκριμένης θεματολογίας. Ὅπως, τὸ Συνέδριο τοῦ 1923 ἐπιβεβαίωσε, κατὰ τὸν τότε οἰκουμενικὸν πατριάρχη Μελέτιο Δ', «ὅτι δὲν εἶνε ἀκίνδυνος διὰ τὴν ἐνότητα τῆς Ὀρθοδοξίας ἡ παραμέλησις τῆς ἀρχῆς τῶν Ἱερωτικῶν Συνόδων» καὶ πιστοποίησε «τὸ ζήτημα τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ συστήματος τῆς οἰκονομικῆς ἐμφανίσεως τῆς ὅλης ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας κατὰ τρόπον ἀνταποκρινόμενον πρὸς τὸν ἐπιζητούμενον σκοπὸν»¹².

Μόνον ἐμέσως, διὰ τῆς συζήτησι περὶ τῆς εὐθύμησι τοῦ ἡμερολογιακοῦ ζήτηματος, ὑπογραμμίστηκε τὸ ζήτημα τῆς διαχριστιανικῆς προσέγγισις. Ὁ πατριάρχης Μελέτιος ἤλπιζε πρὸς «βοηθίαν τῆς θείας χάριτος θὰ ἐπιτευχθῆ ὁ ἐπιζητούμενος θεοφιλιῆς σκοπός, ὅστις ἐν τῇ γενικωτάτῃ αὐτοῦ μορφῇ δύνα-

9. ΚΑΡΑΚΟΥΛΑΚΗΣ Ε., ἑπ., *Πρακτικά τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Πανορθόδοξου Συνεδρίου (10 Μαΐου - 8 Ἰουνίου 1923) - τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὁρει Προκαταρκτικῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Ὀρθόδοξων Ἐκκλησιῶν (8 - 23 Ἰουνίου 1930)*, ἀναστασιακῆ ἐκδόσι, Ἀθήνα 2015, 48.
10. Ὁ π., 221.

11. Ἀπὸ ὀριζόμενους τέθηκον τὰ ζήτηματα (ὀλίγος νὰ ἐναχθῶν στὸν τελικὸν κατάλογο τῆς «Προσυνόδου») τῆς ἀποδοχῆς σὴν Ὀρθοδοξία τῶν ρωμαιοκαθολικῶν κληρικῶν ποῦ ἐπιθυμοῦν νὰ εἰσέλθωσιν ὡς ἔργαμοι, τοῦ ἐργάου τῶν ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν τῆς σύμφηξις τῶν σχέσεων μὲ τοὺς ἀγγλικανούς καὶ τὸς παλαιοκαθολικούς καὶ, ἐν γένει, τῆς «ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν».

12. ΚΑΡΑΚΟΥΛΑΚΗΣ, *Πρακτικά*, 52.

ται νὰ ὀρθωθῆ «ὅ ἐν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐορτασμὸς τῆς Γεννήσεως καὶ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ ὑπὸ πάντων τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων»¹³ καὶ προσκαλοῦσε σὴν «ἐξεύρεσιν ἐνὸς τελειοτέρου ἡμερολογιακοῦ συστήματος, τὸ ὁποῖον νὰ γίνῃ δεκτὸν παρ' ὅλου τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου»¹⁴. Συνεπῶς, τὸ ἡμερολογιακὸ ζήτημα δὲν ἦταν ἀπλᾶ μία προσπάθεια «ἄρσεως τῆς διαφορᾶς τῶν ἡμερῶν», ἀλλὰ, μέσῳ αὐτοῦ, ἀναδεικνυόταν ἡ πρωτοβουλία γιὰ τὴ συνεργασία μὲ τὴν Ἀγγλικανική καὶ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, γιὰ τὴν «ἐξεύρεσιν κοινῶν τελειοτέρου ἡμερολογίου»¹⁵. Ἡ ὀφέλεια θὰ προεκυτε κυρίως στὸ πρακτικὸ σκέλος: «Ὁ ταυτόχρονος ἐορτασμὸς θὰ ἀρη τὰς ὑλικὰς ζημίας τοῦ λαοῦ, αἴτινες προκλύπτουσι νῦν ἐκ τοῦ διπλοῦ ἐορτασμοῦ καὶ τῆς διπλῆς ἀργίας ἐν πολλαῖς χώραις ὅπου εἶναι μικτὸς ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς [...] μεγάλη ἠθικὴ σημασία καὶ ἐντύπωσις, ἣν θὰ παραγάγῃ εἰς ὅλον τὸν πεπολιτισμένον κόσμον ἡ διὰ τῆς ἀβίαστου πρωτοβουλίας ταύτης τῆς Ὀρθόδοξου Ἐκκλησίας προσέγγισις τῶν δύο χριστιανικῶν κόσμων τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως ἐν τῷ ἐορτασμῷ τῶν μεγάλων χριστιανικῶν ἐορτῶν»¹⁶.

Ἡ σύναξι τῆς Πανορθόδοξης Ἐπιτροπῆς τοῦ 1930 σὴ Μονὴ Βατοπαιδίου στὸ Ἅγιο Ὅρος προσδιόρισε ἕναν ἐκτενῆ κατάλογο δεκαεπτὰ θεμάτων ποῦ θὰ ἀπασχολοῦσαν τὴν μέλλουσα «Προσίνοδο» (ἡ ὁποία, μὲ τὴ σειρά τῆς, θὰ τὰ ἐξέταξε προκειμένου νὰ τὰ ὑποβάλει *ad referendum* σὴν Πανορθόδοξον Σύνοδο, τῆς ὁποίας οἱ ἀποφάσεις θὰ εἶχαν τελικὸ καὶ δεσμευτικὸ κύρος)¹⁷. Τὸ 7ο, κατὰ σειρά, ἀπ' αὐτὰ ἀφοροῦσε τὴς «σχέσεις τῆς Ὀρθόδοξου Ἐκκλησίας πρὸς τὰς Ἐτεροδόξους Ἐκκλησίας ἐν τε τῇ Ἀνατολῇ καὶ τῇ Δύσει, ἥτοι: α) Σχέσεις ἐν πνεύματι ἀγάπης, ἥτις κατὰ τὸν Ἀπόστολον «πάντα ἐλπίζει», μετὰ τῶν Ἐτεροδόξων Ἐκκλησιῶν (Ἀρμενίων, Κοπτικῶν, Ἀσσησίων, Χαλδαίων, Ἰακωβιτῶν, Παλαιοκαθολικῶν, Ἀγγλικανῶν), ὅσαι τείνουσι νὰ προσεγγίσουσι πρὸς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ δὲν ἐνεργοῦσι προσηλυτισμὸν μεταξὺ τῶν Ὀρ-

13. Ὁ π., 14. Νὰ σημειωθεῖ ὅτι γιὰ τὸ «θεοφιλεῖ ἔργον τῆς τῶν πάντων ἐνώσεως» εἶχε μὴ-σεῖ καὶ ὁ πατριάρχης Ἰωακείμ Γ' σὴν Ἐργάριο τοῦ 1904.

14. Ὁ π., 19. Ταυτόχρονα προσέθετε πρὸς: «Κατὰ τὴν ἀντιλήψιν μου τὸ ζήτημα εἶναι σύνθετον ἐκ δύο χωριστῶν ζητημάτων, τὸ ἐν εἶναι καθαρῶς ὀρθόδοξον καὶ ἐπιγούσης μορφῆς, τὸ δὲ Πατρισταρικὸν ἀναφερόμενον καὶ εἰς τοὺς ἀκολουθούσας τὸ Ἱηγοριανὸν ἡμερολόγιον» (ὁ π., 64-65).

15. Ὁ π., 22.

16. Ὁ π., 56-57.

17. Ἡ Πανορθόδοξον Σύνοδος εἶχε προγραμματιστεῖ γιὰ τὸ 1932, ὥστόσο δὲν διεξήχθη ἐξαιτίας τῶν τότε διεθνῶν πολιτικῶν συνθηκῶν.

θοδόξων. β) Σχέσεις προφυλάξεως και αμύνης κατά τών Έτεροδόξων, ούτινες ενεργούσι προσηλυτισμὸν καὶ προσταθεύσι καθ' ὄφινδύποτε τρόπον νὰ βλάψωσι τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν (Ρωμαιοκαθολικισμός-Οὐνιτισμός, Προτεσταντισμός-Μεθοδισμός, Βαπτισταί, Χιλιασμός, κ.τ.λ.). Τὸ δὲ 8ο, κατὰ σειράν, προτεινόμενον θέμα τοῦ Καταλόγου ἀφοροῦσε τὴ «μελέτη τοῦ ζητήματος ποῖοι τῶν Αἰρετικῶν καὶ τῶν Σχισματικῶν θὰ γίνωνται δεκτοὶ εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας διὰ Βαπτίσματος, ποῖοι διὰ Χορίσματος καὶ ποῖοι δι' ἀπλοῦ λιβέλλου πίστεως»¹⁸.

Ἔτσι, τὸ ζήτημα τοῦ διαχριστιανικοῦ διαλόγου ἐντασσόταν γιὰ πρώτη φορά, με' ἐπίσημο μάλιστα τρόπο, στὴ θεματολογία τῆς Πανορθόδοξης Συνόδου, ἔστω καὶ μέσα ἀπὸ ἓνα ἐφεκτικὸ καὶ κάπως ἐπιφυλακτικὸ πρῶσιμα. Ἡ στάση τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας με' τοὺς ἑτεροδόξους προσδιορίζονταν εἴτε ὡς «σχέσεις ἀγάπης» ἀπέναντι σὲ ὄσους δὲν ἀκούσαν προσηλυτιστικὴ δραστηριότητα καὶ ἐπιθυμοῦσαν τὴν προσέγγιση με' τὴν Ὁρθοδοξία, εἴτε - ὑπὸ ἀπολογητικῆ ὀπτική - ὡς «σχέσεις προφυλάξεως καὶ ἀμύνης», ἐναντι ὄσων ἐνεργοῦσαν προσηλυτισμὸ, ἔστω καὶ ἀν' ἐπρόκειτο γιὰ ἀρχαίαις, ἱστορικῆς Ἐκκλησίας ποὺ εἶχαν μίαν ἐγγύτητα παραδόσης με' τὴν Ὁρθοδοξία (ὄσως ἢ Ρωμαιοκαθολική). Συνεπῶς, στὴ φάση αὐτῆ, δὲν εἶχε ἀκόμα διαμορφωθεῖ ἓνα καθαρὸ θεωρητικὸ (ἐκκλησιολογικο-θεολογικὸ) κριτήριο προσδιορισμοῦ τῆς σχέσης τῆς Ὁρθοδοξίας με' τοὺς ἑτεροδόξους, ἀλλὰ ὑπερίσχυε μίαν ἐμπειρικὴν προσέγγιση ποὺ ἐννοθε τὴν ἀνάγκη ν' ἀξιολογήσει πρῶτα τὴ διάθεση καὶ τὴ συμπεριφορά τῶν ἑτεροδόξων ἐναντι τῶν ὀρθοδόξων¹⁹.

Τὸ 8ο θέμα πρότεινε τὴ μελέτη τοῦ ζητήματος τῆς ἀποδοχῆς τῶν ἑτεροδόξων στὴν Ὁρθοδοξία ἔχοντας, προφανῶς, ὑπ' ὄψη τὴν προηγουμένη κανονικὴ παράδοση (γιὰ τὴν ἀποδοχὴ τῶν «ἐκτός» με' ἀναβαπτισμό, χρίσμα ἢ λιβέλλο), ἀνάλογα με' τὴν ἐκκλησιαστικὴν τους ιδιότητα²⁰. Ὡστόσο, στὸ πλαίσιο τῆς διερεύνησης τῶν προϋποθέσεων ἐνταξῆς τῶν ἑτεροδόξων ὑποδεικνύονταν, ἐμμέσως, ὁ προσδιορισμὸς τοῦ ἐγκύριου ἢ ὄχι τοῦ βαπτίσματος καὶ τῶν χειροτονιῶν τῶν μὴ ὀρθοδόξων, με' ἄλλα λόγια ἡ ἀναγνώριση τῆς ἐκκλησιαστικότητος ἢ ὄχι, ὄσων

18. ΚΑΡΑΚΟΥΛΑΚΗΣ, Πρακτικά, 144-145.

19. Βεβαίως, ἡ κριτικὴ ἐναντι τοῦ προσηλυτισμοῦ δὲν ἀπουσίαζε οὔτε ἀπὸ τῆς Ἑγκυκλίου τοῦ Ἰωακείμ Γ' οὔτε ἀπὸ τὴν Πατριαρχικὴ Ἐγκύκλιο τοῦ 1920 καὶ δέεινε, ὅτι, ἱστορικὰ, γιὰ τὴν Ὁρθοδοξία ἀποτέλει μίαν ἀπὸ τῆς ἀναγκαιῆς προϋποθέσεως τῆς διαχριστιανικῆς προσέγγισης.

20. Βλ. ἐνδεικτικὰ τοὺς Κανόνες: 7 τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, 95 Πενθέκτης. 1 Μ. Βασιλείου.

βρίσκονται ἐκτός τῶν κανονικῶν-θεσμικῶν ὁρίων τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτὸ ἦταν τὸ πρῶτο, μᾶλλον ἀναγκαιό, βῆμα πρὸς τὴ διαμόρφωση μίας ὀρθόδοξης θεολογίας περὶ τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως (ποῦ σ' ἐκείνο τὸ στάδιο εἶχε ἀκόμα ὀμολογιακὴ ἀπόχρωση καὶ δὲν ἦταν ἐντελῶς ξένη πρὸς τὴν ἀπολογητικὴ): μίαν εἰσβολὴν στὴν ἐνδότερη φύση τοῦ οἰκουμενικοῦ κινήματος, με' τρόπο ποὺ θὰ ἐπέπνεε τὴ δυναμικὴ ἀνάγκη τῆς κανονικῆς, πατριαρχικῆς καὶ θεολογικῆς ὀρθόδοξης παραδόσης, ὑπὸ τὸ πρῶσιμα - καὶ τὸ αἵτημα - τῆς διαχριστιανικῆς προσέγγισης, ὅπως τὸ εἶχε θέσει τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ δεχθεὶ οἱ ὑπόλοιποι ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίες, ἔστω καὶ με' ἐπιφυλάξεις, ὥστε ν' ἀποφευχθεῖ ὁ «σκανδαλισμὸς» τοῦ ὀρθοδόξου πληρώματος καὶ ν' ἀρθεῖ ἡ λογικὴ τοῦ προσηλυτισμοῦ²¹.

4. Οἱ Προσυνοδικεῖς Διασκέψεις τοῦ '60

Ὁ θεσμὸς τῶν πανορθόδοξων συναντήσεων ἐπανήλθε τὴ δεκαετία τοῦ '60 χάρη στὴν ἐμπνευση καὶ τὴν ἐπιμονὴ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχη Ἀθηνᾶγόρα (1948-1972). Ὁ Ἀθηνᾶγόρας, με' καταγωγή ἀπὸ τὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα, ἔχοντας συμμετάσχει, ὡς μέλος τῆς ἀντιπροσωπίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδας, στὴ συνάντησή τοῦ 1930 καὶ ἔχοντας προηγουμένως ὑπηρετήσει στὴν ἑλληνορθόδοξο Ἐκκλησία τῆς Ἀμερικής, εἶχε ἀντιληφθεῖ τὴν ἀνάγκη γιὰ μίαν πρὸ ἐνεργὸ παρουσία τῆς Ὁρθοδοξίας στὰ μεγάλα προβλήματα τοῦ κόσμου με' ἓνα κοσμολογικὸ πνεῦμα, ἀνοικτὸ στὴ διαχριστιανικὴ συνεννόηση. Ὁ θεσμὸς τῶν Πανορθόδοξων Διασκέψεων θ' ἀποδεικνύονταν καθοριστικὸς, καθότι, μέσω αὐτοῦ «ὁ προσδιορισμὸς τῆς ἐκκλησιολογικῆς ταυτότητος τῆς Ὁρθοδοξίας

21. Ἰδιαιτέρως σημεῖα ἦσαν τὸ Α' Συνέδριο Ὁρθόδοξης Θεολογίας (Ἀθήνα 1936) ποὺ ἔφερε ἓναν ζωντανὸν ἐκαδημακίκο λόγο ποὺ διέπρεψε συνολικὰ τὴν ὀρθόδοξὴ σκέψη καὶ ἔφερε σὲ ἐπαφὴ θεολόγους τῆς διασπορῆς με' Ἑλληνες συναδέλφους τοὺς τῆς Ἑλλάδας. Βλ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Α., ἑλ., *Proces - Verbaux du Premier Congrès de Theologie Orthodoxe*, Ἀθήνα 1939. Οἱ εἰρηγίσεις ἀφοροῦσαν τὴν προτομασία μίας «Οἰκουμενικῆς» (βλ. Πανορθόδοξης) Συνόδου, ἀν καὶ δὲν ἐτέθη τὸ ζήτημα τῶν διαχριστιανικῶν σχέσεων, πρῶτα ποὺ φανερώσει ὅτι ἡ θεολογικὴ κατανόησι τῆς οἰκουμενικῆς συζήτησης βρισκόταν ἀκόμα σὲ πρῶμο στάδιο. Τὴν ἴδια περίοδο, στὸν ἀσπύχου τοῦ διαχριστιανικοῦ ἀνοιχτοῦ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς συμμετοχῆς ὀρθοδόξων ἀπειταλέμων στὸ κίνημα «Πίστη καὶ Τάξις», παράγεται μίαν ἀξιοσημειώσιμη γραμμὰ πρὸς ἐξουσίαν τῶν ἐγγύτων στὴ συνάντησή τοῦ 1930. Θὰ πρέπει νὰ ἀξιολογηθεῖ ἰδιαίτερα ἡ οἰκουμενικὴ εὐασθησία ἐκείνης τῆς θεολογικῆς γενιάς, ὅπως καὶ ἡ συμβολὴ τῆς σπὴ διαμόρφωση μίας θεολογικῆς γραμματικῆς ποὺ παραμένει ἕως σήμερα χρήσιμη.

άρχιζε να εξετάζεται πιο συγκεκριμένα και πιο έντακτα σε άναφορά με την υπαρκτή ταυτότητα των νέων συνθηκών και προκλήσεων του κόσμου»²².

Ο Άθηναγόρας θεωρούσε ότι η εποχή του ήταν ένα είδος «αποκαλύψεως εν τη ιστορία» και πώς μόνο ένας επανενωμένος Χριστιανισμός θ' ανακτούσε την πνευματική δύναμη της αδιαίρετης Εκκλησίας ώστε να είναι σε θέση να δώσει απάντηση στα αδιέξοδα του σύγχρονου ανθρώπου και να μεταμορφώσει τον κόσμο. Επί πατριωχίας του ιδρύθηκε το γραφείο της Μόνιμης Αντιπροσωπείας του Οικουμενικού Πατριαρχείου στο ΠΣΕ (1955). Επίσης, το 1951, με επιστολή του στους Όρθοδοξους Προκαθημένους, ο Άθηναγόρας υπενθύμιζε τα «τη άκατασχέτω εξέλιξει της κοινωνικής ζωής ανακνήματα και όλων επανεισόμενα γενικής εκκλησιαστικής φύσεως και κοινού ενδιαφέροντος ζητήματα». Αυτόνοτως, τα «κοινού ενδιαφέροντος ζητήματα» δεν θα μπορούσαν να μην είναι διαχριστιανικά. Ο πατριάρχης ζητούσε ακόμα τη γνώμη των τοπικών Εκκλησιών για τη μελέτη, διαγραφή, προσθήκη και τροποποίηση των θεμάτων του καταλόγου του 1930, καλώντας τις να συνενωμήσουν τα «έν τώ μεταξύ» υπό την ροπήν των νέων περιστάσεων προκύψαντα ζητήματα».

4.1 Οί Α' και Β' Πανορθόδοξες Διασκέψεις

Έχοντας παραλάβει τις παρατηρήσεις των κατά τόπους Εκκλησιών, συνεκλήθη από το Οικουμενικό Πατριαρχείο στη Ρόδο (1961) ή Α' Πανορθόδοξη Διασκέψη με τη συμμετοχή όλων των Όρθοδοξων Εκκλησιών (πλήν Άλβανίας, Γεωργίας και Φινλανδίας), αλλά και μη ορθόδοξων παρατηρητών και επισκεπτών. Κατά τον Μητροπολίτη Μύρων Χρυσόστομο ή Διάσκηψη προσέβαλε την Όρθοδοξία «εις κλίμακα πανορθόδοξον, παγγεωργιανικήν και παγκόσμιον»²³, ενώ για τον Μητροπολίτη Φιλιππων, Νεαπόλεως και Θάσου Χρυσόστομο ή Διάσκηψη θα διεψευδε τις «συκοφαντίες» περί δήθεν στασιμότητας και αδράνειας της Όρθοδοξίας ενώπιον του κόσμου.

Η Διάσκηψη, αναηλεφανώντας τον κατάλογο του 1930, συνένταξε «Κατάλογον θεμάτων της μελλούσης Πανορθόδοξου Προσυνόδου» διηρημένο σε οκτώ θεματικές ενότητες: 1) Πίστη και Δόγμα, 2) Θεία Λατρεία, 3) Διοίκηση και

22. ΤΣΟΜΠΑΝΙΔΗΣ Σ., *Εκκλησία και Εκκλησίες*, 100.

23. ΚΑΡΜΠΗΣ Ι., «Η Πανορθόδοξη Διάσκηψη Ρόδου (24 Σεπτεμβρίου - 1 Οκτωβρίου 1961)», στο *Θεολογία* 1961/4, 505.

εκκλησιαστική ευταξία. 4) Σχέσεις τών Όρθοδοξών Εκκλησιών προς άλλήλας, 5) Σχέσεις της Όρθοδοξου Εκκλησίας προς τόν λοιπό χριστιανικό κόσμο, 6) Η Όρθοδοξία στον κόσμο, 7) Θεολογικά θέματα και 8) Κοινωνικά προβλήματα. Ο διεξοδικός κατάλογος εκπεμόταν από ζητήματα δογματικής, λατρευτικής, διοικητικής αυτοκατανόησης της Όρθοδοξίας μέχρι τις ένδορθόδοξες σχέσεις και διαχριστιανικές σχέσεις, την παρουσία της Όρθοδοξίας στον κόσμο, σε συνάρτηση με έπικαιρα θεολογικά (ευθανασία, καύση νεκρών, διαθρησκευτικές σχέσεις) και κοινωνικά (γάμος, οικογένεια, φυλετικές διακρίσεις) προβλήματα. Η 5η ένότητα, υπό τόν τίτλο «Σχέσεις της Όρθοδοξου Εκκλησίας προς τόν λοιπό χριστιανικό κόσμο», ήταν ώς εξής διαρθρωμένη: α) Μελέτη τών τρόπων προσεγγίσεως και ένότητος τών Εκκλησιών έν προσωπική πανορθόδοξη, β) Όρθοδοξία και έλάσσονες άρχαίαι Άνατολικαί Εκκλησίαι, γ) Όρθοδοξία και Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, δ) Όρθοδοξία και αι έν της Μεσοπροβιμείσεως προελθούσαι Εκκλησίαι και Όμολογία, ε) Όρθοδοξία και Παλαιοκαθολικισμός, στ) Όρθοδοξία και Οικουμενική Κίνηση²⁴.

Κατά τόν τρόπο αυτό, ή διαχριστιανική θεματολογία της Συνόδου άποδεικνύεται πραγματικά οικουμενική, καθώς εκπεμόταν, υπό μορφή 360 μοιρών, σε Άνατολή και Δύση: στην μέν Άνατολή με τις Μη Χαλκηδόνειες Εκκλησίες στο πεδίο: α) της καλλιέργειας φιλικών σχέσεων και θεολογικών έπαφών, β) της μελέτης της ιστορίας, της πίστες, της λατρείας, της διοίκησης τών Εκκλησιών αυτών, γ) της σε επιστημονικό και πρακτικό επίπεδο συνεργασίας. Στη δέ Δύση: με τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, στο χώρο της πίστες, της διοίκησης και της εκκλησιαστικής δράσης (προπαγάνδα, προσηλυτισμός - Ουνία), στο πνεύμα της Έγκυκλίου του 1920 - με τόν Προτεσταντικό κόσμο (που διακρινόταν σε: Όμολογίες που βείσκονταν έγγύτερα» της Όρθοδοξίας [Επισκοπικοί και Άγγλικανοί] και Όμολογίες που κείτονταν «απώτερον» της Όρθοδοξίας [Λουθηρανοί, Καλβινιστές, Μεθοδιστές κ.ά.]) - με τούς Παλαιοκαθολικούς με την προώθηση τών θεολογικών έπαφών. Έίλος, με την Οικουμενική Κίνηση, δηλαδή τούς πολυμερείς διαλόγους, με την παρουσία και συμμετοχή της Όρθοδοξίας, στο πνεύμα της Έγκυκλίου του 1920, και με τη μελέτη τών θεολογικών και άλλων προϋποθέσεων συμμετοχής της Όρθοδοξίας στο οικουμενικό κίνημα και τη σημασία της ορθόδοξης συμμετοχής στην οικουμενική δράση.

24. Ό.π., 511-512.

Αντιστοίχως, στα επίκαιρα «θεολογικά θέματα» εντασσόταν ή εφαρμόγι της άρχής της οικονομίας στην «ποδοχή εις την ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν τῶν αἰρετικῶν, τῶν σχισματικῶν, τῶν ἐκπιπόντων»²⁵.

Διαπιστώνεται, λοιπόν, ἡ ὀριστικὴ ἔνταξη τοῦ θέματος τῶν διαχριστιανικῶν σχέσεων στὸ συνοδικὸ κατάλογο. Σὲ σχέση μὲ τὸν ἀντίστοιχο τοῦ 1930, ἡ ἐδῶ ἐξέταση τῶν σχέσεων μὲ τοὺς μὴ ὀρθοδόξους ἐμφανίζεται περισσότερο διεξοδική καὶ ἀποκρυσταλλωμένη, μὲ διάθεση ἐμβάθυνσης πλέον στὴ θεολογία καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴ διοίκηση τῶν ἐτεροδόξων, μὲ θετικὴ ἀξιολόγηση ὅσων ἐπιθμοῦν νὰ ἐνωθοῦν μὲ τὴν Ὀρθοδοξία, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ «πρωτικοῦ οἰκουμενισμοῦ» τῆς Πατριαρχικῆς Ἐγκυκλίου τοῦ 1920. Πράγματι, τὸ Μῆνυμα τῆς Διάσκεψης μλοῦσε μὲ σαφήνεια γιὰ τὴν ἀνάγκη ἐνὸς κοινῶ διαχριστιανικοῦ προβληματισμοῦ ἐνώπιον τοῦ ραγδαίου ἐξελισσόμενου κόσμου καὶ τῶν προβλημάτων του: «Ἀπεράνθημεν ἐπὶ τοῦ καταλόγου τῶν θεμάτων τῆς μελλούσης Προσυνόδου, τὰ ὁποῖα, ἀπασχολοῦντά ἀπὸ μακροῦ τὰς κατὰ τοῦς Ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας ἡμῶν καὶ τὸν χριστιανικὸν κόσμον γενικώτερον»²⁶.

Ὡστόσο, δὲν μπορεῖ νὰ διαφύγει τῆς προσοχῆς ὅτι οἱ ὀρθόδοξοι ἐμφανίζονταν νὰ αἰσθάνονται ἐγγύτερα στὴς Μὴ Χαλιηδόνιες Ἐκκλησίες, παρὰ στὴς Δυτικές. Πρὸς ἐπίφωρον τῆς παραπάνω διαπίστωσης, τὸ Μῆνυμα τῆς Διάσκεψης τόνιζε: «Χαιρετίζομεν ἐν ἀγάπῃ καὶ πάντας τοὺς ἐκ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν, ἐν τῇ πολλῇ Ἀνατολῇ, μεθ' ὧν πολλοὶ καὶ ἀγλόνητοι δεσμοὶ ταυτότητος ψυχῆς καὶ φρονήματος ἀπὸ αἰῶνων μακρῶν υφίστανται, καὶ τοὺς ἐν τῇ Δύσει, μεθ' ὧν δὲν ἐπαύσαμεν ποτὲ νὰ διατελώμεν ἐν συνεργασίᾳ, ἀποβλέποντες εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐντολῆς τοῦ Κυρίου, ἵνα πάντες ἐν ὧσιν, ὑπὲρ ἧς ἀδιαλείπτως προσευχεταί ἡ ἅγια ἡμῶν Ἐκκλησία»²⁷. Εἶναι ἐμφανὴς ἐδῶ ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῆς «ταυτότητος ψυχῆς καὶ φρονήματος» ποὺ συνέδεε ὀρθοδόξους καὶ Ἀρχαίες Ἀνατολικές Ἐκκλησίες καὶ τῆς (ἀπλῆς) «συνεργασίας» μὲ τὴ δυτικὴ Χριστιανοσύνη. Πέρα ἀπὸ τὴν, πέρα πάσης ἀμφιβολίας, γεωγραφικὴ, πολιτισμικὴ καὶ πνευματικὴ οικειότητα μεταξὺ τῶν δύο μεγάλων αὐτῶν οἰκουγενειῶν τοῦ Ἀνατολικοῦ Χριστιανισμοῦ, ἡ ψυχικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ ἀπόσταση ποὺ χάρριζε τοὺς ὀρθοδόξους ἀπὸ τῆ Δύση φαινόταν ἀκόμα ἰσχυρῆ. Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, τὸ ἀποφασιστικὸ ἄλμα γιὰ τὴν ὑπέρβαση τῶν δυσχε-

25. Ὁ.π., 513.

26. Ὁ.π., 520.

27. Ὁ.π., 522.

ρειῶν ἐπρόκειτο νὰ πραγματοποιηθεῖ ὁ ἴδιος ὁ πατριάρχης Ἀθηνῶρας μὲ τὸν ἀδελφικὸ ἐναγκαλισμὸ μὲ τὸν πάπα Παῦλο ΣΤ' (Ἰεροσόλυμα 1964) καὶ τὴν ἐπίσημη ἄρση τῶν ἀναθεμάτων τοῦ 1054, σὺς 7 Δεκεμβρίου τοῦ 1965. Ἀπὸ τῆ μεριά τῆς, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης παρέμεινε σταθερή, μέχρι τῆ δεκαετία τοῦ '50, στὴν προτροπὴ μὴ συμμετοχῆς τῶν ρωμαιοκαθολικῶν σὲ οἰκουμενικὲς συνάξεις δίχως ἄδεια ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀρχή, ἐνῶ τὸ ἐπικρατοῦν μοντέλο ἦταν αὐτὸ τῆς «ἐπιστροφῆς στὴ Ρώμη». Μόνον ἡ ἐξελίξει, τότε, Β' Σύνεδρος τοῦ Βατικανοῦ (1962-1965) θὰ προσέφερε μία ριζικὰ διαφοροτικὴ ὀπτικὴ τῶν σχέσεων τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ μὲ τὸν ἑκτός αὐτοῦ κόσμο ποὺ θὰ ἀπέλευθέρωνε τὶς φωνὲς ποὺ τάσσονταν ὑπὲρ τῆς προσέγγισης μὲ τὶς «ἀδελφές Ἐκκλησίες» τῆς Ἀνατολῆς²⁸. Ἀναφορικὰ μὲ τὸ εὐρύτερο οἰκουμενικὸ κίνημα, ἀλλαγὴ στραφῆς παρατηρήθηκε στὴ Γ' Γενικὴ Συνέλευση τοῦ ΠΣΕ (Νέο Δελχί 1961), ὅταν καὶ τὸ Καταστατικὸ τοῦ Ὁργανισμοῦ διευρύνθηκε σὲ πλὴ δοκνητικὴ βάση, εἰσῆλθαν ὡς νέα μέλη ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης ποὺ μέχρι τότε διατηροῦσαν ἀρνητικὴ στάση, καὶ -κυρίως- ὅταν γιὰ πρώτη φορὰ οἱ ὀρθόδοξοι συμμετέχοντες δὲν κατέθεσαν ξεχωριστὴ Δήλωση, ἀλλὰ συνυπέγραψαν κοινὸ Κείμενο²⁹.

28. Στὴ συνέχεια αὐτῆ, ἡ συγληθεῖσα μὲ σκοπὸ νὰ διέλθει τὴν ὁδὸ τῆς καταλλαγῆς «μετὰ τῶν ἔξω» Β' Πανορθόδοξη Διάσκεψη (Ρόδος 1963), ἀσχολήθηκε ἀποκλειστικὰ μὲ δύο θέματα: τὴν ἀποστολὴ ἢ οἱ ὀρθόδοξων παρασημάτων στὴ Β' Σύνοδο τοῦ Βατικανοῦ (1962-1965) καὶ τὴν ἐναρξη διαλόγου «ἐπὶ τοῖς ὅροις» μὲ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία. Αὐτοῦσα ἦταν ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, λόγω ἀντιρρήσεων μὲ τὸν διάλογο μὲ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία συνολικά. Τὸ Μῆνυμα τῆς Διάσκεψης μὲς πληροφθεῖ ὅτι ἡ πλειονότητα τῶν Ἐκκλησιῶν ἐξέφρασε ἀντιρρήσεις καὶ τελικὰ ἀποφασίστηκε ὁπως καθε Ἐκκλησία «ἐνεργήσῃ ἀδεσμευτῶς». Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας, παραδόξως (ἔχοντας κανεὶς ὑπόψη τὶς ἀντι-οἰκουμενιστικὲς ἀποφάσεις τοῦ Συνεδρίου τῆς Μόσχας τοῦ 1948), εἶχε ἀποφασίσει νὰ σταθεῖ δικούς τῆς παρασημῆς στὴ Σύνοδο, δίχως νὰ ἐλθεῖ σὲ προσηνύμενη συνεννόηση μὲ τὶς ἄλλες Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες. Ὡς πρὸς τὴν ἐναρξη διαλόγου «ἐπὶ τοῖς ὅροις» μὲ τοὺς ρωμαιοκαθολικούς, ἡ πρόταση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχεῖου ἐγχερίθη ὁμοφώνως. Βλ. «Ἡ ἐν Ρόδῳ Πανορθόδοξη Σύσκεψη», σὺ Ἐκκλησία 1963/τ.21, 516-517. Νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὁ ὅρος «ἐπὶ τοῖς ὅροις» δὲν συνιστᾷ καποιοῦ εἶδους εὐφημισμὸ, ἀλλὰ σημαίνει ὅτι: α) ἀναγνωρίζεται ἡ «ἐκκλησιαστικὴ ἀπόσταση» τῆς Ρώμης, β) ὁ διάλογος δὲν διεξάγεται μεταξὺ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ μίας Ἐκκλησίας μειονωμένης, ἀλλὰ μὲ τὶς Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες σὺ συνολοῦς (γενανὸς ποὺ δεσμεύει τοὺς ὀρθόδοξους σὺ δικὸν τοὺς κομμάτι εὐθινης τοῦ διαλόγου), γ) οἱ ὀρθόδοξοι χῶρες δὲν θὰ πρέπει νὰ θεωροῦνται ὡς χῶρες ἰεραποστολικῆς καὶ προσηλυτιστικῆς δράσης, δ) καμία ὑπεροχὴ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἢ ἀντίληψη ὅτι οἱ ὀρθόδοξοι πρέπει νὰ «ἐπιστρέψουν» στὴ Ρώμη δὲν μπορεῖ νὰ γίνει δεκτῆ.

29. Βλ. γιὰ παραδείγματα τὴν ἐξῆχος ἀντι-οἰκουμενικὴ ἀπόφαση τοῦ Συνεδρίου τῆς Μόσχας τοῦ 1948 (ποὺ παρήνευσε στὴν παραδοσιακὴ, ἀ πρῶτῃ ἀρνηση κάθε διαχριστιανικοῦ διαλόγου,

Έπομένως, μπορεί να υποστηριχθεί πώς η Α΄ Πανορθόδοξη Συνέλευση, στο κλείσιμο ερώτημα της άποσαφήνισης των θεμάτων που όφειλαν να βρισκονται στο επίκεντρο της ορθόδοξης προσχής τον 20^ο αιώνα, τοποθετήθηκε θετικά έναντι του οικουμενικού ερωτήματος, εξελισσοντας την προηγούμενη διορθόδοξη σύζησηση και εμπραβύνοντας σε πιο ουσιαστικά θεολογικά και εκκλησιολογικά ερωτήματα, καλώντας στη μελέτη και κατανόηση των ιστορικών (πίστη, θεολογία) αλλά και εξωτερικών (εκκλησιαστική διοίκηση) στοιχείων της χριστιανικής ταυτότητας των έτεροδόξων. Αυτή η αντιμετώπιση των ορθόδοξων ήρθε σε μία εποχή έντονων οικουμενικών διεργασιών τόσο εντός της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας όσο και στο πλαίσιο του ΠΣΕ. Στη συνείδηση, λοιπόν, των συμμετεχόντων στην Α΄ Πανορθόδοξη Διάσκεψη, το αίτημα της διαχριστιανικής καταλλαγής αποτελούσε μία νέα πρόκληση στην ιστορική και ορθόδομο πορεία της Ορθοδοξίας, που αφ' ενός μὲν κρατούσε αδιατάλυτη την οντολογική ένωση της ορθόδοξης πίστεως και ευσέβειας, αφ' έτερου δέ «τα εξωτερικότερα και έπουσιωδέστερα άδειμαίντως χωρ[ούσε]»³⁰. Αυτός ο «εξωτερικός χώρος» δηλώνει πώς εκτός της Ορθοδοξίας δὲν υπάρχει ένα εκκλησιαστικό κενό, άλλ' αντίθετα -δίχως να σχετικοποιείται ή άκαραώτητα της ορθόδοξης πίστεως ή να διαταράσσεται η ένωση αυτής, όπως ζητά δήλωνε η Α΄ και επιβεβαίωνε η Β΄ Πανορθόδοξη-άνανρωρίζεται ότι υπάρχει μία ενεργός, κι από χριστιανικής άποψης όχι άσημαντη, πίστη και ζωή, ή οποία πρέπει να αξιολογηθεί, ώστε να αναγνωριστεί ή διάθεση καταλλαγής των «εξώ» και να ενθαρρυνθεί ή άμοιβαία πορεία προς την ένωση.

4.2 Οί Γ΄ και Δ΄ Πανορθόδοξες Διασκέψεις

Η Γ΄ Πανορθόδοξη Διάσκεψη (Ρόδος 1964) είχε, επίσης, διαχριστιανική θεματολογία. Αφ' ενός, κλήθηκε να καθορίσει τον τρόπο πραγματοποίησης, την έκταση και το περιεχόμενο του «επί ίσους όρους» διάλογου με τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία που είχε καταρχήν αποφασίσει η Β΄ Πανορθόδοξη³¹. Αφ'

δίχως άγνηση των έτεροδόξων διδασκαλιών) στο ΚΑΡΜΠΗΣ Ι., *Τα Δογματικά και Συμβολικά Μνημεία της Ορθόδοξου Καθολικής Εκκλησίας*, Άθινα 1968, τ. ΙΙ, 1046-1048.

30. Ο.π., 517.

31. Στη θεματολογία προσετέθη και ή σύμφιξη των σγέσεων, ή στενότερη έπαφή και οι θεολογικές συζήτησεις με την Άγγλικανική Εκκλησία και τους παλαιοκαθολικούς.

έτερου, παρόντες στη Διάσκεψη ήταν παρατηρητές και προσκεκλημένοι άλλων Εκκλησιών και Όμολογιών. Έτσι, το πνεύμα της Διάσκεψης άποδείχθηκε εξόχως οικουμενικό: «Ο σκοπός ούτος της παρούσης ήμῶν συνάξεως προοδιορίζει τον χαρακτήρα αυτής, εις πρόπον ώστε εύλόγως να δύναται να άποκλήθη αυτή Πανορθόδοξος Διάσκεψις ύπέρ της χριστιανικής ένότητας».

Η Διάσκεψη, άντανεκλώντας ίσως τα αίσηματα καθυποψιάς άρκετών Ορθόδοξων Εκκλησιών, ένιωσε την άνάγκη να ύπενθυμίσει την άνάγκη διοργάνωσης «εκ τῶν σφαλιμάτων του παρελθόντος, εκ τῶν άποτυχιῶν τῶν ένωτικῶν άποπειρῶν, αί όποιαί έγέροντο εξ έλαττηριῶν και στόχων εξωεκκλησιαστικῶν, να άνανρωρίσωμεν ότῶ πάσης πλευρᾶς, όπῃ ή προσηγάνδα, ό προσηλυτισμός ή προσπάθειος της άπορροφήσεως και ή πρόσκλησις της μίας Εκκλησίας προς την άλλην εις "έπιστορφήν" είναι πλέον μέθοδοι άπρηχαιωμένα και άπαράδεκτοι, καταδικασμένα ύπό της χριστιανικής συνειδήσεως»³².

Άν αυτό ήταν ένα άφετηριακό κριτήριο έναρξης του θεολογικού διάλογου με τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, τῶ άλλο ήταν ή όμολογία ότι «ή άγία και άνατολᾶς Ορθόδοξος Εκκλησία ήμῶν είναι ή μία, άγία, καθολική και άποστολική Εκκλησία»³³.

Υπ' αυτό τῶ εφεκτικό πρίσμα, ή τελική άπόφαση της Διάσκεψης έκρινε όπῃ ή έναρξη του θεολογικού διάλογου με τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία θα έπρεπε να περιμένει τῃ λήξη της Β΄ Συνόδου του Βατικανού (και τις εκκλησιολογικές θέσεις αυτής). Συγχρόνως, διαπίστωσε πώς ή Ορθοδοξία δὲν ήταν άκόμα έτοιμη για έναν καρποφόρο διάλογο και γι' αυτό θα έπρεπε να δημοσιουργηθούν οι κατάλληλες συνθήκες για τῃν έναρξη ενός γόνιμου διμερούς διάλογου, ενώ, τέλος, τόνιζε ότι κάθε τοπική Ορθόδοξη Εκκλησία είναι έλεύθερη να καλλιεργεί, στο όνομά της κι όχι όλης της Ορθοδοξίας, διμερείς, μη δογματικές έπαφές με τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία³⁴.

32. ΚΑΡΜΠΗΣ Ι., «Η Γ΄ Πανορθόδοξος Διάσκεψις της Ρόδου», στο *Εκκλησία 1964* τ.23, 607.

33. Ο.π., 607.

34. Ο.π., 607.

35. ΚΑΡΜΠΗΣ Ι., «Η Γ΄ Πανορθόδοξος Διάσκεψις της Ρόδου», στο *Εκκλησία 1964* τ.24, 635. Στη Διάσκεψη έμφεράστηκε ή άποψη ύπέρ της άμεσης έναρξης του θεολογικού διάλογου και ή θέση ύπέρ της άναμονής της λήξης της Β΄ Συνόδου του Βατικανού, θέση ύποστηρίχθηκε κυρίως από Έκκλησίες που είχαν ύποστεί προσηλυτισμό. Βλ. Τ. ΜΕΡΜΑΡΙΣ, *The Holy and Great Council of the Orthodox Church & the Ecumenical Movement*, Thessalonika 2013, 57-58.

Διαφορετικές ήταν οι αποφάσεις αναφορικά με τις επαφές με τους Άγγλικανούς και τους Παλαιοκαθολικούς, καθώς συμφωνήθηκε ή άμση συγκρότηση διορθόξων θεολογικών επιτροπών για τη μελέτη και προετοιμασία αυτών των διαλόγων³⁶.

Με την Γ' Πανορθόδοξη Ἱ Ορθοδοξία για πρώτη φορά εξέτασε επιπειριστωμένα την περίπτωση έναρξης ενός διαλόγου με θεολογικά χαρακτηριστικά με μία ετεροδοξη Ἐκκλησία. Είχε προηγηθεί, τὸ ἴδιο ἔτος, ἡ ιστορική συνάντηση Ἀθηνάγορα-Παύλου ΣΓ' στὰ Ἱεροσόλυμα καὶ επομένως σὲ δεκαετοὺς ὑπῆρχε ἡ αἴσθηση ὅτι τὰ γενικότερα οἰκουμενικά κεκτημένα εἶχαν διαμορφώσει ἓνα πρόσφορο ἔδαφος γιὰ τὴ μετέξελξη τοῦ «πρακτικοῦ οἰκουμενισμοῦ» στὸν κυρίως «θεολογικὸ οἰκουμενισμό» τῆς συζήτησης ἐπὶ τῶν δογματικῶν καὶ θεολογικῶν διαφορῶν. Μολοντί στὴν περίπτωση τοῦ ὀρθόδοξου-ρωμαιοκαθολικοῦ διαλόγου ἡ αἰσιοδοξία αὐτὴ δὲν ἐπαληθεύτηκε, εἶχε πλέον προδιαγραφῆ πῶς οἱ διαχριστιανικὲς επαφές εἶναι «αἰσθητικῶς καὶ ἀσυγχύτως» συνδεμένες μετὸ θεολογικὸ διάλογο.

Στὴν ἴδια προβληματικὴ ἡ Δ' Πανορθόδοξη Διάσκεψη (Chambésy 1968), ποὺ ἀποφάσισε τὴ διαδικασίαν προπαρασκευῆς τῆς Πανορθόδοξης Συνόδου, ἐστίασε τὶς ἐργασίες της:

1. Στὴν ἐνεργότερη καὶ οὐσιαστικότερη παρουσία καὶ συμμετοχὴ τῶν ὀρθόδοξων στοὺς πολυμερεῖς διαχριστιανικοὺς διαλόγους, ὥστε νὰ συμβάλουν «μὲ θεολογικά καὶ ἄλλα μέσα» στὴν «προσγωγήν καὶ εὐδωσιν τοῦ ὅλου ἔργου τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν» (πολυπληθέστερη συμμετοχὴ ὀρθόδοξων στὸ Τμήμα «Πίστη καὶ Τάξις», οἰκουμενικὴ κατάρτιση στελεχῶν, στενότερη συνεργασία μετὸ ΠΣΕ κ.ἄ.)³⁷.

2. Στὴν ἴδρυσή διορθόδοξης Ἐπιτροπῆς γιὰ τὴν προετοιμασίαν τῶν διμερῶν θεολογικῶν διαλόγων μετὰ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ, τὴν Ἀγγλικανικὴ, τὴν Παλαιοκαθολικὴ καὶ τὴν Ἀρχαία Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία καὶ τοὺς Λουθηρανούς.

3. Στὴ μελέτη, ἀπὸ τὸν κατὰλογό τοῦ 1961, τῶν «θεολογικῶν ζητημάτων πρακτικῶς χαρακτηριστῶν» τοῦ νοήματος τῶν ὄρων «ἀμφίβεια» καὶ «οἰκονομία» καὶ τῆς ἐφαρμογῆς τους στὴν ἀναγνώριση τῶν μυστηρίων ποὺ τελοῦνται ἐκπὸς τῶν κανονικῶν ὀρίων τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τὴν ἀποδοχὴ σ' αὐτὴν τῶν αἰρετικῶν καὶ σχισματικῶν³⁸.

36. Ὁ π.κ., 60-61. Πρώτα, τὸ 1966 συνεκλήθη στὸ Βελιγράδι διορθόδοξη σύσκεψη γιὰ τὴ συγκρότηση τῶν διορθόδοξων αὐτῶν Ἐπιτροπῶν.

37. ΣΤΑΥΡΙΑΝΗΣ Β., *Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως*, Θεσσαλονίκη 1984, 367-368.

38. ΚΑΡΜΠΗΣ Ι., «H'E [Δ'] Πανορθόδοξος Διάσκεψις», στὸ Ἐκκλησία 1968/τ.17, 407.

Συμπαρασιαματικά, μπορεῖ με ἀσφάλεια νὰ εἰπωθεὶ πῶς, μέσα ἀπὸ τὸ θεσιμὸ τῶν Προσυνοδικῶν Διασκέψεων, προσατεύθηκε καὶ ἀναδείχθηκε ἡ συνοδικὴ συνείδηση τῆς Ὀρθοδοξίας, ἐνῶ οἱ ὀρθόδοξοι θεώρησαν πῶς, στὸν εὐρύτερο προσανατολισμὸ τῆς Πανορθόδοξης Συνόδου, τὸ ζήτημα τῆς σχέσης μετὰ τὸν ὑπόλοιπο χριστιανικὸ κόσμο ἀνῆκε ἀντοδικαίως στὰ σημαντικὰ καὶ ἐπίκαιρα θέματα πανορθόδοξου ἐνδιαφέροντος ποὺ ἔπρεπε νὰ μελετηθοῦν. Αὐτὸ σήμαινε πῶς τὸ ἔργο γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς χριστιανικῆς ἐνότητας ἦταν εὐθύνη καὶ καθήκον τῆς «ὄλης» Ὀρθοδοξίας καὶ ὄχι μονάχα ὀρισμένων τοπικῶν Ἐκκλησιῶν. Ὡς πρὸς αὐτό, ἡ Δ' Πανορθόδοξη προχώρησε σὲ μία καιρία ἀποσαφήνιση: ὄχι πῶς, δίχως νὰ ἀποκλείονται οἱ σὲ τοπικὸ ἐπίπεδο διμερεῖς ἐπαφές, οἱ θεολογικοὶ διάλογοι πρέπει νὰ διεξάγονται ἀπὸ καὶ γιὰ τὸ σύνολο τῆς Ὀρθοδοξίας· οἱ μεμονωμένες σχέσεις, ὅπου ὑπάρχουν, ἐντάσσονται στὸ συνολικὸ πλαίσιο τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου, ἔτσι ὅπως τὸ καθορίζει ἡ ἀρμόδια Διορθόδοξη Θεολογικὴ Ἐπιτροπὴ. Αὐτὴ ἡ ἀρχὴ εἶχε μία περαιτέρω προεκτάση, ὄχι ἴσσοнов ἐκκλησιολογικῆς καὶ πρακτικῆς σημασίας: τὴν κοινοποίησή τῶν θεολογικῶν καὶ γενικῶν πορισμάτων τῶν θεολογικῶν διαλόγων σὲ ὅλο τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας, ὥστε ἡ ὁλότητα τῆς Ἐκκλησίας νὰ εἶναι ἐνήμερη γιὰ τὴν πορεία τῶν διαλόγων, κατὰ τρόπο ὥστε ἡ ἐπίσημη διακήρυξη τῆς ἐνωσις μετὰ μίαν ετεροδοξη Ἐκκλησία νὰ εἶναι ἐπακόλουθο τῆς ὁμόφωνης ἀποδοχῆς καὶ συμφωνίας κλήρου καὶ λαοῦ, καὶ ὄχι μόνο τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας. Μετὰ τὸν τρόπο αὐτὸ διασφαλίζεται τὸ ἀρχαῖο συνοδικὸ κριτήριο τῆς ἀποδοχῆς μίας πανορθόδοξης ἀπόφασης ἀπὸ τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ ταυτόχρονα ἐνεργοποιεῖται ἡ ἐκκλησιαστικὴ βάση, τυπικῶς μὲν γιὰ νὰ προσφέρει τὸ ἀναγκαῖο consensus, οὐσιαστικῶς δὲ γιὰ νὰ καλλιεργήσει τὸν πόθο τῆς ἀποκατάστασης τῆς χριστιανικῆς ἐνότητας σὲ ὅλο τὸ φάσμα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος³⁹.

Ἐπιπλέον, οἱ Διασκέψεις πραγματοποιήσαν τὸ ἀποφασιστικὸ βήμα τοῦ περάσματος ἀπὸ τὸν «πρακτικὸ οἰκουμενισμό» (σύγκληση καὶ συνεργασία σὲ κοινωνικά καὶ ἠθικά προβλήματα, διαιμόρφωση μίας κοινῆς χριστιανικῆς δράσης ἐνώπιον τοῦ κόσμου) στὸ θεολογικὸ οἰκουμενισμό (μέσῳ τῆς συγκρότησις εἰδικῶν Διορθόδοξων Θεολογικῶν Ἐπιτροπῶν γιὰ τὴν προώθηση τῶν διμερῶν διαλόγων), ποὺ μελετᾶ τὸν ἐσωτερικὸ βίο τῶν ετεροδόξων (ἐκκλησιολογία, χριστολογία, σωτηριολογία, ἱερωσύνη, μυστήρια κ.τ.λ.). Τὸ τελευταῖο κατεδείχνη τὴ σταδιακὴ ὀρίμανση τῆς ὀρθόδοξης οἰκουμενικῆς συνείδησης.

39. ΙΟΝΤΑ V., *Towards the Holy and Great Synod of the Orthodox Church*, Basel 2014, 145.

5. Πρακτικός και θεολογικός οικουμενισμός στις δεκαετίες του '50 και '60

Για να γίνει περισσότερο εμφανής ή αλλαγή πορείας από τον πρακτικό στον θεολογικό οικουμενισμό, θα πρέπει να εξεταστεί η γενικότερη συμπεριφορά των ορθοδόξων έναντι του οικουμενικού κινήματος στα πρώτα χρόνια της θεομαχίας του έκφρασης. Στις πρώτες διασκεψείς του κινήματος «Πίστη και Τάξη» (Α' Συνέδριο Λωζάννη 1927, Β' Συνέδριο Έδιμβούργο 1937) οι ορθόδοξοι αντιρόσωποι, λόγω της ύπεροχής των προτεσταντικών απόψεων, κατέθεταν ξεχωριστές δηλώσεις, εκφράζοντας είτε τις αντιρρήσεις τους σε θεμελιώδη δογματικά και εκκλησιολογικά ζητήματα, διότι η «διά συμβιβασμού αντιθέτων, καθ' ἑμείς, ἰδεῶν και γνωμῶν» θα είχε σαν αποτέλεσμα «μόνον εξωτερική και ἐπὶ τοῦ γραμμῆτος μάλλον σπριζόμενη συμφωνία» (1927)⁴⁰, είτε περιγράφοντας τις θεμελιώδεις θεολογικές και εκκλησιολογικές θέσεις της Ορθόδοξης Εκκλησίας, σύμφωνα με τις οποίες «πᾶσα ἔνωσις δέον να σπριζῆται ἐπὶ τῆς κοινῆς πίστεως και ὁμολογίας τῆς ἀρχαίας ἀδιαίρετου Ἐκκλησίας τῶν ἐπὶ οἰκουμενικῶν Συνόδων και τῶν ὀκτώ πρώτων αἰώνων» (1927, 1937)⁴¹ και ὅτι ἡ «μυστηριακή ἐπικοινωνία δὲν εἶναι δυνατὸν να λογισθῆ ὡς μέσον πρὸς ἔνωσι τῶν Ἐκκλησιῶν» (1937)⁴². Ἀντιθέτως προέκριναν τὴν, στὸ πνεῦμα τῆς Ἐγκυκλίου τοῦ 1920, συνεργασία «ἐπὶ τῆ βάσει τῶν ἠθικῶν και κοινωνικῶν ἀρχῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ» (1927)⁴³ και δὲν εἶχαν πρόβλημα να συμμετάσχουν στὸ κίνημα «Ζωὴ και Ἐργασία». Στὸ ἴδιο πνεῦμα, ἡ Ἐγκύκλιος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τοῦ 1952 θεωροῦσε πῶς ἡ συμμετοχὴ τῶν ορθοδόξων στὸ ΠΣΣ θα ἔπρεπε να παραμείνει ἐντός τοῦ πλαισίου τοῦ πρακτικοῦ οικουμενισμοῦ, πὸν ἐπιδιώκει «τὴν διευκλυνσιν τῆς κοινῆς δράσεως τῶν Ἐκκλησιῶν, τὴν προαγωγὴν τῆς συνεργασίας ἐν τῇ μελέτῃ τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος και τὴν ἐν-

40. «Δηλώσις τῆς ορθοδόξου ἀντιπροσωπείας ἐνώπιον τοῦ Συνεδρίου τῆς Λωζάνης (1927)», στὸ ΚΑΡΝΑΡΗΣ Ι, *Τὰ Δογματικά και Συμβολικά Μνημεία τῆς Ορθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, 1062.

41. Ὁ.π., 1063. Περὶ «Δηλώσις τῆς ορθοδόξου ἀντιπροσωπείας ἐνώπιον τοῦ Συνεδρίου τοῦ Ἐδιμβούργου (1937)», στὸ ΚΑΡΝΑΡΗΣ Ι, *Τὰ Δογματικά και Συμβολικά Μνημεία τῆς Ορθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, 1066, §4.

42. «Δηλώσις τῆς ορθοδόξου ἀντιπροσωπείας ἐνώπιον τοῦ Συνεδρίου τοῦ Ἐδιμβούργου (1937) 1066, §3.

43. «Δηλώσις τῆς ορθοδόξου ἀντιπροσωπείας ἐνώπιον τοῦ Συνεδρίου τῆς Λωζάνης (1927)», 1061.

σχυσιν τῆς οικουμενικῆς συνειδήσεως ἐν τοῖς μέλεσι πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν, τὴν ὑποστήριξιν τοῦ ἔργου τῆς διαδόσεως τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου και τὴν διάσωσιν, ἀνύψωσιν και ἐπιμόρφωσιν τῶν πνευματικῶν ἀξιών τοῦ ἀνθρώπου ἐντός τοῦ γενεακότου χριστιανικοῦ πλαισίου»⁴⁴, ἐνῶ φρονοῦσε ὅτι θὰ ἔπρεπε ν' ἀποφεύγονται κοινὲς λατρευτικὲς ἐκδηλώσεις και ὅτι «δέον ὄπως ἀποφευχθῆ οἰαδήποτε συμμετοχὴ τῆς Ορθοδόξου Ἐκκλησίας εἰς τὰς συζητήσεις και ἐργασίας τῆς Ἐπιτροπῆς ταύτης (= Πίστη και Τάξη, σ.π.σ.), ἐφ' ὅσον αὕτη σκοποῦν εἶναι τὴν ἔνωσιν διὰ δογματικῶν συζητήσεων μεταξὺ ἀντιπροσωπῶν βαθύτατα διασταμένων Ἐκκλησιῶν»⁴⁵. Παρ' ὅλ' αὐτά, ἡ Ορθόδοξη Ἐκκλησία ὄφειλε να ἐνημερῶναι τοὺς ἑεροδόξους γιὰ τὶς θέσεις τῆς και να ἐργάζεται γιὰ τὴ συμμετοχὴ τῆς στὰ θεσμικὰ ὄργανα τοῦ ΠΣΣ. Ἀλλὰ και στὴ Β' Γενικὴ Συνέλευσι τοῦ ΠΣΣ (1954) οἱ ορθόδοξοι ἀντιρόσωποι δήλωσαν πῶς «ἡ ἐπιτροπὴ ἀπασῶν τῶν Ὀμολογιῶν εἰς τὴν πίστιν τῆς ἀρχαίας ἡνωμένης και ἀδιαίρετου Ἐκκλησίας τῶν ἐπὶ Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ἥτοι εἰς τὴν καθαρὰν και ἀκαινοτόμητον και κοινὴν κληρονομία τῶν προγόνων ὄλων τῶν διηρημένων (σήμερον) Χριστιανῶν [...] θὰ ἐπιφέρει τὴν ποθητὴν ἐπ'ἀένωσιν ὄλων τῶν διηρημένων Χριστιανῶν [...] μόνον ἡ ἀγία Ορθόδοξος Ἐκκλησία διεφύλαξε τὴν ἀπαξ παραδοθεῖσαν τοῖς ἀγίοις πίστιν ἐν πάσῃ τῇ πληρότητι και καθαρότητι αὐτῆς»⁴⁶.

Ἡ διαστατικότητα τῶν ορθοδόξων να ἐμβαθύνουν στὸ θεολογικὸ διάλογο, μετ' ἡ χρήση ὁρολογίας ἐκκλησιαστικῆς «ακριβείας» στὴ Δήλωση τοῦ 1954, δὲν ἀπέκλειε τὶς προσπάθειες γιὰ τὴν προώθησι τοῦ σκοποῦ τῆς παγγρησιατικῆς ἐνόητας και τοῦ μεταπολεμικοῦ πόθου γιὰ εἰρήνη και καταλλαγὴ. Οἱ ορθόδοξοι δὲν ἦταν ἀμέτοχοι αὐτῆς τῆς ἀγωνίας, οὔτε ἀνενεργοὶ τῶν γενικότερων οἰκουμενικῶν εὐαισθησιῶν: τὸ 1927 οἱ ορθόδοξοι ἀπεσταλέμενοι στὴ Λωζάννη δήλωσαν πῶς «διαβεβαιουῦμεν τὸ συνέδριον ὅτι μεγάλως ἐνταῦθα ἐνισχυθήμεν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν πεποίθησιν, ὅτι εἴμεθα πάντες ἡνωμένοι ἐν τῇ εἰς τὸν ἕνα Σωτῆρα Χριστὸν πίστει»⁴⁷, ἐνῶ στὸ Ἐδιμβούργο τὸ 1937 ἐπιβεβαίωσαν πῶς

44. Ἐγκύκλιος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς τὰς ἀποκεφάλους Ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας, στὸ ΚΑΡΝΑΡΗΣ Ι, *Τὰ Δογματικά και Συμβολικά Μνημεία τῆς Ορθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, 1059.

45. Ὁ.π., 1060.

46. «Δηλώσις τῆς Ορθοδόξου ἀντιπροσωπείας ἐνώπιον τοῦ Β' Συνεδρίου Πατριαρχείου τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν Evansston (1954)», στὸ ΚΑΡΝΑΡΗΣ Ι, *Τὰ Δογματικά και Συμβολικά Μνημεία τῆς Ορθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, 1071, Α' §3 και 1072, Α' §6.

47. «Δηλώσις τῆς ορθοδόξου ἀντιπροσωπείας ἐνώπιον τοῦ Συνεδρίου τῆς Λωζάνης (1927)», 1063.

συμβολική, αλλά ουσιαστική για την καλλιέργεια και εξέλιξη της «όλης» οικουμενικής κίνησης⁵¹.

Η βραδύτητα με την οποία αντιμετώπισαν το θεολογικό διάλογο όφειλόταν, σε παρ'ότι τόσο πυλίκους (άπουσία ίκανού αριθμού καταρτισμένων στελεχών ώστε να προετοιμάσουν πλήρως τα θέματα της Πανορθόδοξης Συνόδου), όσο και ουσιαστικούς (ανάγκη να προσδιοριστεί εάν προηγείται ο «διάλογος της αγάπης» του «διαλόγου της αλήθειας», εάν χρειάζεται να συζητηθούν πρώτα οι δογματικές, κανονικές και άλλες διαφορές ή τα σημεία συμφωνίας με τις άλλες χριστιανικές Εκκλησίες, ποιά η σχέση μεταξύ «όριζόντιου» και «κάθετου» οικουμενισμού κ.τ.λ.). Οι απαντήσεις σε αυτά τα ερωτήματα θα προέκυπταν από τους διμερείς διαλόγους, αλλά και από τη γενικότερη προώθηση του προσυνοδικού έργου, από τη δεκαετία του '70 και μετά⁵².

6. Η Α' Προσυνοδική Πανορθόδοξη Διάσκεψη

Στην περίπτωση των Προσυνοδικών Διασκέψεων, δηλαδή της κυρίας προσυνοδικής διαδικασίας, κατ'έφαρμογή των αποφάσεων των Α' και Δ' Πανορθόδοξων Διασκέψεων, επαναλήφθηκε το ίδιο μοτίβο: αρχικώς καθορίστηκε ή θεματολογία της Συνόδου και εν συνεχεία μελετήθηκαν τα επιμέρους ζητήματα. Έτσι η Α' Προσυνοδική Διάσκεψη (Chambésy 1976) αναθεώρησε, επί το βραχύτερο, την ημερήσια διάταξη της Συνόδου επιλέγοντας, από τον ευρύ κατάλογο του 1961, δέκα θέματα επίκαιρου ποιμαντικού χαρακτήρα⁵³. Το θέμα του διαχριστιανικού διαλόγου υπάρχει σε δύο από τα δέκα θέματα της ημερήσιας διάταξης. Έτσι, κατά σειρά, στα θέματα 8 και 9 της μέλλουσας Συνόδου συνα-

51. Βλ. ΚΑΡΜΠΕ I, «Η Ε' (Δ', σ.τ.ο.) Πανορθόδοξος Διάσκεψις», στο Έκκλησία 1968/7-13-14, 311.

52. Για το θέμα αυτό βλ. ΜΠΑΛΑΧΤΑΡΗΣ Α., «Η φύση της συμμετοχής της Όρθοδόξου Εκκλησίας στο ΠΣΕ. Μία θεολογική ιστορική και θεολογική θεώρηση της Οικουμενικής Κίνησης», στο *Θεολογία* 2015/2, 271-280.

53. Βλ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΕΠΙ ΤΗΣ ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ, *Συνδιάκτι* II, Γενική 1978, 12. Η Α' Προσυνοδική υπέδειξε, επίσης, από τον κατάλογο του 1961 όρισμένα θέματα τα οποία, κατά την άποψή της, θεωρούνταν «δευτερεύουσας σημασίας» και είχαν την «μείζονα προτίμησή» των συμμετεχόντων και τα παρέθεσε στις κατά τόπους Εκκλησίες προς περαιτέρω μελέτη, στην προοπτική μιας μελλοντικής διορθόδοξης εξέτασης. Μεταξύ αυτών και το σχετικό με την οικονομία και την ακρίβεια (δ.π., 12).

«μέγα κέρδος άπεκομίσασμεν εκ της καθημερινής επαφής μεθ' ύμων, των αντιπροσώπων ετέρων χριστιανικών Εκκλησιών [...] Προβϋμεν μεθ' ύμων, όπως τα μέλη του ενός σώματος του Χριστού επανασυνθεθώσι προς άλληλα»⁴⁸. Σ' αυτήν την αρχική φάση το ενδιαφέρον ήταν να καταγραφεί ή ορθόδοξη αυτοσυνειδησία, καθώς και οι βασικές εκκλησιολογικές και δογματικές απόψεις αυτής: «Επιθυμητής επήκομεν ευκαιρίας, ίνα εκφρασώμεν τας θρησκευτικας ήμων πεποιθήσεις είτε διά διασαφήσεων είτε διά συζητήσεων»⁴⁹. Αυτό ένδεχομένως να οδηγήσε στην έπιμονή, στη Δήλωση στη Β' Γενική Συνέλευση του ΠΣΕ το 1954, της πληρότητας και καθαρότητας της Όρθόδοξης Εκκλησίας σε αντίθεση με την έλλιπή εκκλησιαστικότητα των ετεροδόξων: «Έχομεν την πεποίθησιν, ότι έν ταις Όμολογιας ταύταις έλλείπουσιν ώρισμένα βασικά στοιχεία»⁵⁰. Αυτή ή διατύπωση την πραγματικότητα της πληρότητας της Εκκλησίας⁵⁰. Αυτή ή διατύπωση, ώστόσο, δέν άνακουσε την vis-à-vis συμμετοχή στις οικουμενικές συναντήσεις και την άναγνώριση της «γενικής» χριστιανικής και εκκλησιαστικής ιδιότητας των ετεροδόξων, ως χριστιανών που πιστεύουν και είναι μέλη του ενός σώματος του Χριστού. Υπό το πρίσμα αυτό, ή «έλλιπή εκκλησιαστικότητα» των μη ορθόδοξων δέν άναφερόταν τόσο σε όντολογικό επίπεδο -πράγμα που θα έφερε τους ορθόδοξους άντιπροσώπους σε εύθεια αντίθεση με το πνεύμα της Πατριαρχικής Έγκυκλίου του 1920!- όσο κυρίως στην άνάγκη διατύπωσης άκριβέστερων θεολογικά και συνεπέστερων με την πίστη και τη διδασκαλία της άρχαίας Εκκλησίας δογματικών και εκκλησιολογικών διατυπώσεων. Σε κάθε περίπτωση, οι ορθόδοξοι μέχρι τη δεκαετία του 60 θέλησαν, μέσα από προσεκτικά διατυπωμένες ξεχωριστές Δηλώσεις περιγραφικής (ή συγκριτικής) εκκλησιολογίας, ν' άποφύγουν θεολογικές άκροβασίες ή να καταφύγουν σε κάποιο είδος δογματική χλαρότητα. Έτσι, επέμειναν στην καταγραφή των εκκλησιαστικών τους πεποιθήσεων, έν άναμονή μιας γενικότερης διορθόδοξης προσετοιμασίας, μη άρνούμενοι στο μεταξύ τη συμμετοχή στον πρακτικό οικουμενισμό ούτε την ένασχόλησή τους με τη θεσμική έκφραση του παγκόσμιου οικουμενικού κινήματος, ώστε ή συμμετοχή της Όρθοδόξης να είναι όχι

48. «Δηλώσις της ορθόδοξης άντιπροσωπείας ένόπιον του Συνεδρίου του Έδιμβούργου (1937) 1067, §4.

49. Ό.π., 1064, §1.

50. «Δηλώσεις της Όρθόδοξης άντιπροσωπείας ένόπιον του Β' Συνεδρίου Παγκοσμίου των Εκκλησιών έν Evanston (1954)», 1071, §3.

ντάμε αντίστοιχως: α) *Σχέσεις Ὁρθοδοξῶν Ἐκκλησιῶν πρὸς τὸν λοιπὸν χριστιανικὸ κόσμον* καὶ β) ἡ *Ὁρθοδοξία καὶ Οἰκουμενικὴ Κίνησις*⁵⁴.

Ἡ Διάσκεψη διαμόρφωσε ἕνα θεματικὸ πλαίσιο πρῶτων κεντρικῶν ἀξόνων: α) ἑνδορθόδοξες σχέσεις, β) ζητήματα πρακτικῆς φύσεως ἀφορῶντα τὸν κληρὸ καὶ τὸ λαὸ καὶ γ) σχέσεις τῆς Ὁρθοδοξίας μὲ τὸν κόσμον. Οἱ Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίες προσήμωσαν νὰ ἐντάξουν στὴν ἡμερήσια διάταξη ζητήματα οὐσιαστικοῦ σημασίας καὶ ἄμεσου, ἐπίκαιρου χαρακτῆρα καὶ ὄχι θέματα τὰ ὁποῖα, ἐνδεχομένως, θὰ προκαλοῦσαν σκανδαλισμὸ καὶ σύγχυση στὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοια, ἡ συμπεριληψὴ τῆς οἰκουμενικῆς κίνησης καὶ ἡ ἐπισκόπηση τῶν σχέσεων μὲ τὸν ὑπόλοιπο χριστιανικὸ κόσμον κρίθηκε, ὁμοφώνως, ὅτι ἀποτελεῖ ἕνα οὐσιώδες καὶ ἐπίκαιρο ζήτημα, μὴ ὄντας ξένο πρὸς τὴ φύση τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τὴν ἀποκατάσταση τῆς ἐνότητας τῆς Χριστιανοσύνης⁵⁵.

Ἡ ὀριθεΐα Ἐπιτροπὴ γιὰ τὴ γενικὴ ἐπισκόπηση καὶ ἀξιολόγηση τοῦ διαλόγου τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας μὲ τὸ ΠΣΕ καὶ τὶς ἄλλες Ἐκκλησίες καὶ Ὁμολογίες τόνισε τὸ ἀμοιβαία ἐπιφέλες τῶν διαλόγων τόσο γιὰ τὴν Ὁρθοδοξία, ἢ ὅποια ἐκτιμᾷ «τὸ πνευματικὸ μεγαλεῖο, τὴν εὐαγγελικὴν προσπάθειαν, θεολογικὴν σοβαρότητα» τῶν μὴ Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν, ὅσο καὶ «ὀρισμένους συμπληρωματικὰς τῶν ἰδικῶν μας ὀψεις τῆς πνευματικῆς ζωῆς». Ὁ διάλογος βοηθᾷ στὴ συνειδητοποίηση τῆς εὐθύνης «τὴν ὁποῖαν πάντες φέρομεν» γιὰ τὴ διαίρεση τῆς Χριστιανοσύνης. Κι ἐνῶ ἡ Ὁρθοδοξία, διὰ τῶν διαλόγων, ἐπικοινωνεῖ τὴν ἀποστολικὴν πίστη, τὴν λατρευτικὴν ζωὴν, τὴν πληρότητα καὶ καθαρότητα τῆς ἀλήθειας καὶ τὸ ὀρθόδοξο βίωμα, εἶναι ἀντιμέτωπη μὲ «ασθενεῖς» ἐντὸς αὐτῆς ἐκδηλώσεις, ὅπως ψυχολογικὲς τάσεις καὶ νοοτροπία (ἐνν. ἀντιοικουμενιστικὴ συμπεριφορὰ, ἂν καὶ δὲν τὴν κατονομάζει) ποὺ κληροδότησε ὁ μακρὸς ἀπομονωτισμὸς καὶ οἱ σκληρὲς συνθήκες τῆς ἱστορίας. Ἡ εἰσήγησις τῆς Ἐπιτροπῆς ἦταν νὰ ἀποσαφηνιστοῦν μὲ σαφήνεια οἱ ἐκκλησιολογικὲς καὶ ἄλλες θεωρητικὲς ἀρχὲς τῆς συμμετοχῆς τῆς Ὁρθοδοξίας στὸ οἰκουμενικὸ κίνημα δίχως νὰ σχετικοποιεῖται ἡ πίστη τῆς. Ἀναφορικὰ μὲ τὸ ΠΣΕ –ἀλλὰ καὶ γενικότερα– ἡ Ἐπιτροπὴ τόνισε τὴν ἀνάγκη νὰ ἐνισχυθεῖ ἡ «κάθετη γραμμὴ» τοῦ ΠΣΕ, μὲ ἄλλα λόγια ἡ «θεολογία τῆς χριστιανικῆς ἐνότητας», σὲ ἰσορροπία μὲ τὴν «ὀριζόντια γραμμὴ», ὄντας ἡ κάθετη διάσταση ὁ πρῶτος καὶ κύριος λόγος τῆς σύστασιν τοῦ ΠΣΕ⁵⁶.

54. Ὁ π., 130.

55. Ὁ π., 165, ἔντοσ. 4.

56. Ὁ π., 114-116. Διήλωνε ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Δημητρίου πῶς «ἀποδοῖμεν μεγα-

Ἡ Προσυνοδικὴ Διάσκεψη καλεῖτο ἀκόμα νὰ ἀπαντήσῃ ἐάν, στὸ θεολογικὸ διάλογο μὲ τοὺς μὴ ὀρθόδοξους καὶ στὴν πορεία πρὸς τὴ Σύνοδο, ἐπιτρέπε νὰ θιγῶν δογματικὰ ζητήματα καὶ νὰ ἀναθεωρηθοῦν ὀρισμένες κανονικὲς διατάξεις, ἢ ἐάν αὐτὲς θὰ ἔμειναν ἄθικτες προκειμένου νὰ καθισχυρασθεῖ ἡ συντηρητικὴ μεριδία τοῦ ὀρθόδοξου πληρώματος⁵⁷. Στὴν τελικὴ θεματολογία τῆς Συνόδου δὲν συμπεριελήφθησαν, ὅπως εἶδαμε, ζητήματα πίστεως, δόγματος καὶ διδασκαλίας, ἀλλὰ ὁ κατάλογος ἐστίασε σὲ θέματα ἐπίκαιρα, ἄμεσα καὶ σαφῶς περισσότερο ποιμαντικά. Ὑπῆρχε, μάλιστα, δυνατότητα συνύπαρξης μεταξὺ «ἀκρίβειας» (ἀκεραιότητα τῆς πίστεως) καὶ «οἰκονομίας» (θετικὴ προόκληση τοῦ οἰκουμενικῆς πρόκλησης); Συναφῶς, ἡ Προσυνοδικὴ ἔλαβε ὑπ' ὄψη τὴν πρόταση τῆς Διορθόδοξης Προπαρασκευαστικῆς Επιτροπῆς (1971), ἢ ὅποια στὸ εἰσηγητικὸ τῆς κείμενο ὄριξε πῶς «ἡ Ἁγία ἡμῶν ὀρθόδοξος Ἐκκλησία, ἔχουσα συνείδησιν τῆς σημασίας καὶ σπουδαιότητος τῆς παρουσίας τοῦ σύγχρονου Χριστιανισμοῦ, ὄχι μόνον ἀναγνωρίζει, καίτερ αὐτὴ οὐσα ἡ Μία, Ἁγία, Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία, τὴν ὀντολογικὴν ὑπαρξίν ὅλων τούτων τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Ὀλοπῶν, ἀλλὰ καὶ θετικῶς πιστεύει ὅτι αἱ πρὸς πάσας ταύτας σχέσεις αὐτῆς στηρίζονται ἐπὶ τῆς ὅσον ἔνεσσι ταχθέντας καὶ ἀντικειμενικότερας ἀποσαφηνίσεως τοῦ ὅλου ἐκκλησιολογικοῦ θέματος καὶ τῆς γενικότερας παρ' αὐταῖς διδασκαλίας περὶ μυστηρίων καὶ χάριτος καὶ ἱερωσύνης καὶ ἀποστολικῆς διαδοχῆς»⁵⁸.

Ἡ παραπάνω διατύπωση ἀφ' ἐνός μὲν ἐπιβεβαίωσε τὴ συνείδησιν τῆς Ὁρθόδοξίας ὅτι σ' αὐτὴν ποραμένουν πλήρως ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς ἀποστολικῆς πίστεως, ὅπως αὐτὴ διατηρήθηκε στὴν ἐκκλησιαστικὴ, κανονικὴ καὶ συνοδικὴ πα-

λῆφρον σημασία ἐἰς τὸν προταχτικὸν σκοπὸν, τὴν κάθειν ἡ θεολογικὴν κατεύθυνσιν, σκοπὸς τῆς ὁποίας εἶναι νὰ προετοιμάσῃ τὸ ἔδαφος ἐπὶ τοῦ ὁποίου θὰ καταστῇ δυνατὸν νὰ οἰκοδομηθῇ καὶ νὰ ἐδραιωθῇ ἡ χριστιανικὴ ἐνότητις». «Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ Πατρ. Συμβ. Ἐκκλησιῶν», στὸ *Ἀνάκταξις* 215 (2015), 9.

57. Ὁ π., 20-21. Τὸ θέμα τῆς μὴ προετοιμασίας τοῦ ὀρθόδοξου πληρώματος καὶ τῆς πιθανότητας πρόκλησης νέων σχισμάτων ἐντὸς τῆς Ὁρθοδοξίας τονίστηκε καὶ στὴ σύζηση περὶ τοῦ κοινού χριστιανικοῦ ἔορτασμοῦ τοῦ Πάσχα. Ἐπισημάνθηκε ὅτι ἡ προέλευσις τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ κοινού ἑορτασμοῦ – μολοντὶ ἀποτελεῖ μὴ καίρια πρόκλησις γιὰ τὴ Χριστιανοσύνη – δὲν εἶναι ὀρθόδοξη, ὅτι πυχὸν κοινὴ ἡμερομηνία τοῦ Πάσχα πιθανῶς νὰ ἐνθαρρύνει προσηλυτιστικὲς τάσεις καὶ ὅτι στὴν ὀρθόδοξὴ διαπορφά, σὲ τοπικὸ ἐπίπεδο, θὰ μποροῦσε νὰ ὀριστεῖ κοινὴ ἡμερομηνία ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα μὲ τὶς ἄλλες Ἐκκλησίες καὶ Ὁμολογίες τῆς ἴδιας γῶρας. Βλ. Ὁ π., 118-120.

58. Ὁ π., 172.

ράδοσή της και ότι, σ' αυτήν ενυπάρχουν πλήρως και άμεταβλήτως, όντολογικά και έκκλησιολογικά, ή άλληθια και όλα τὰ μέσα σωτηρίας· έφ' έτέρου άναγνώριζε την «όντολογική ύπαρξη» τών μη όρθοδοξών Έκκλησιών και «Όλοτήτων» (βλ. Όμολογιών), τó ότι δηλαδή σέ αυτές τις πραγματικότητες δέν ύπάρχει άπουσία έκκλησιαστικότητας. Με τή θέση αυτή γινόταν θετικά άποδεκτή ή χριστιανική ιδιότητα τών έκτός τής Όρθοδοξίας χριστιανών, όχι μεμονωμένα ή ως άτομα, αλλά έντός τής έκκλησιαστικής πραγματικότητας στην όποια άνηκουν και τής όποίας βεβαιωνόταν ή όντολογική - δηλ. ύπαρξιακή - πραγματικότητα. ΤΗ παραπάνω άναφορά οδηγούσε λογικά στο έρώτημα περί τής «άποσαφηνίσεως τού όλου έκκλησιολογικού θέματος και τής γενικωτέρας παρ' αυτές διασκαλιός περί μυστηρίων και χάριτος και ιερωσύνης και άποστολικής διάδοξης», δηλαδή στά βασικά, θεμελιώδη στοιχεία που συγκροτούν την Έκκλησία. Συνάφες με αυτό ήταν και τó πώς μπορεί κανείς νά μιλά ταυτόχρονα για «Μία» και για «πολλές» Έκκλησίες, με άλλα λόγια νά άπαντά θετικά στο έρώτημα τής ύπαρξης Έκκλησιών έκτός τών θεσμικών και κανονικών όρίων τής Όρθοδοξίας, δίχως νά σχετικοποιεί την πληρότητα και ένότητα που βιώνεται έντός αυτής. Σωστά, λοιπόν, έπισημανε ó Μητροπ. Ιερανουπόλεως, Δαμασκηνός, Ιραμιματέας τής Προπαρσασκεναστικής Έπιτροπής (μετ. Μητροπ. Έλβετίας): «Ποία είναι έπί τέλους ή έκκλησιολογική βάση, έφ' ης στηρίζουν οι Όρθόδοξοι τās ένδοξιάς προσκαθείας αυτών μετ' άλλων Έκκλησιών αι όποια όμολογούν την αυτήν πίστιν εις τόν Ήσούν Χριστόν ως Θεόν και Λυτρωτήν τού κόσμου;»⁵⁹

Νά σημειωθεί πώς ή μετατόπιση τού διαχριστιανικού διαλόγου στην έκκλησιολογία δέν ήταν καθόλου προβληματική για την όρθοδοξη πλευρά. Άρχικά στο ρωσόφωνο και έν συνεχεία στον έλληνοφωνο κόσμο ή άνάδυση τής ευχαριστιακής έκκλησιολογίας στο β' μισό τού 20ού αιώνα ήταν έξαιρετικής σημασίας, τόσο για την έν νεο άνακάλυψη τής έσχολογικής και χαρισματικής προτεραιότητας τού έκκλησιαστικού γεγονότος όσο και για την έπανατοπόθεση τού διαχριστιανικού διαλόγου άπό τó έρώτημα «τι φρονούμε» (που είχε χαρακτήρισει για αιώνες μία ένθεν κáκειθεν πολεμική γραμματεία) στο, σαφώς πιο φιλικό - και κρίσιμο οικονομικά - έρώτημα «ποιοι είμαστε» και «πώς ενεργούμε προσηφτικά στά καλέσματα τού κόσμου». Έτσι, «με άφετηρία

59. Ό.π., 173. Παρόμοια είναι ή προβληματική σχετικά με τó έκκλησιολογικό κριτήριο έπί τού όποιου γίνεται ή διάκριση μεταξύ Έκκλησιών και Όμολογιών (ό.π., 172).

την ευχαριστιακή διάσταση τής έκκλησιαστικής της άυτοσυνειδησίας ή Όρθόδοξη Έκκλησία, έχοντας ως πρωταρχικό και κύριο μέλημά της την ένότητα, τόν αιώνα που τελειώνει συγκεκριμένες πρωτοβουλίες προς την κατεύθυνση τού οικουμενικού διαλόγου. Όπως είναι φυσικό, σ' ένα διάλογο έκκλησιολογικού κατά κύριο λόγο περιεχομένου δέν πηγαίνει κανείς με διάθεση συμβιβασμού ή ύποχωρήσεων, αλλά πρωταρχικά άναζητώντας την άλληθια»⁶⁰.

Της Α' Προσυνεδρίας είχε προηγηθεί τó Διάγγελμα τού Οικουμενικού Πατριαρχείου για την 25η επέτειο τού ΠΣΕ (1973)⁶¹. Τó κείμενο έκανε μία πολύ προσεκτική και θεολογικά άκριβή έπισκόπηση τών κερτημένων τού οικουμενικού αυτού όργανισμού, ένώ την ίδια στιγμή προσέφερε σημαντικές σκέψεις άναφορικά με την οικουμενική κίνηση, γι' αυτό άνήκει άυτοδικαίως στις πηγές τής όρθοδοξης οικουμενικής θεολογίας. Τó Οικουμενικό Πατριαρχείο, άντιμετώπιζοντας την οικουμενική πραγματικότητα ως ένα γεγονός «συνυπαρξής», «άμοιβαίας κατανόησης», «συνεργασίας» και «συνδυασμένης προσπάθειας για ένωση», έπέμενε στην «περιώφηση» τής άγάπης, τού διαλόγου και τής συναλληλίας (§3). Τó έργο τού ΠΣΕ, παρατηρούσε, «χωρεί» τούς πάντες: «Πάντα δέ ταύτα όμοϋ συνέτελεσαν και συντελούν εις την διαπλάτυνσιν τών καρδιών προς μίαν φιλοχοριστόν περιώφησην τών όμολογουσών τόν αυτόν Κύριον Χριστιανικών Έκκλησιών και Όμολογιών» (§8). Αυτή, όμως, ή περιχώρηση προϋποθέτει συγκεκριμένα θεολογικά χαρακτηριστικά: α) την ένταξη στην οικουμενική θεολογία τής Ιερής Παράδοσης, τών πατέρων, τών Οικουμενικών Συόδων, τής χριστολογίας τής Χαλκηδόνας, τής πνευματολογίας, τών μυστηριακών γνωρισμάτων τής Έκκλησίας (βάπτισμα, ευχαριστία, ιερωσύνη), στή

60. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ Π., «Όρθόδοξη μαρτυρία και ή ανέγερση τής όρατής ένότητας τής Έκκλησίας», στο Τδ., Ένότητα και μαρτυρία, Θεσσαλονίκη 2007, 147-148. Η λεγόμενη «θεολογική γενιά τού 60», παρὰ την άνευδυσική κριτική όρισμένων έπιφροσώπων της, κατόρθωσε νά ύπογραμμίσει την περιεκτικότητα τής ευχαριστιακής έκκλησιολογίας, συνδέοντας - και όχι διαχωρίζοντας - την λειτουργική έμπειρία με την ιστορική μαρτυρία. Άρκαι κανείς ν' άναπαύξει στα κείμενα, μεταξύ άλλων, τού Ι. Ζηζιούλα και τού Α. Γιαννουλάτου. Με τόν τρόπο αυτό, ισχυρίσαται «ή Έκκλησία (ή οι κατά τόπους ύπαρξεις έκκλησιαστικές κοινότητες) είναι Έκκλησία μόνον όταν συμμετέχει στο έργο τού τριδικού Θεού στην ιστορία. Ο έγκόσμιος/ιστορικός χαρακτήρας τής Έκκλησίας και παράλληλα ó έκκλησιαστικός χαρακτήρας τού κόσμου (ó πνευματικός χαρακτήρας και ή ιερότητα τής κτίσεως θά λέγαμε έμεις οι Όρθόδοξοι) δέ θά πρέπει νά ληρονοούνται». ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ, «Όρθόδοξη μαρτυρία και ή ανέγερση τής όρατής ένότητας τής Έκκλησίας», 150.

61. «Διάγραμμα τού Οικουμενικού Πατριαρχείου έπί τή είκοσιπενταετηρίδι τού Π.Σ.Ε.», στο Έπáτος τ. 28-29 (Ιουν. 1971- Ιουν. 1974), 86-92.

συνέχεια β) της καταδίκης του προσηλυτισμού, του οικουμενικού αναπροσανατολισμού της Τεραποστολής, της τριαδολογικής διέγερσης του καταστασιακού του ΠΣΕ (§7· τέλος γ) την κηρύξη του Χριστού ώστε «ο λόγος αυτού (του ΠΣΕ, σ.τ.σ) μή η λόγος ασημαντος εκκοσμοκευθείσης Κινήσεως, ως και τόσοι άλλοι, μηδὲ φωνή ὑπὸ τῆς ἀγνοου γραφειοκρατίας, ἀλλὰ λόγος πλοῦσιος εἰς προφητικὸν τόνον, λόγος Χριστοῦ» (§21), ὡστε νὰ «καταγγέλληται ὁ Χριστός», καὶ μόνον ὁ Χριστός» καὶ νὰ «προωθῶνται δὲ ἄλλοτεροι πρὸς τοὺς σκοποὺς τοῦ Συμβουλίου ἐπιδιώξεις, αἵτινες θὰ ἀπεμάκρυνον τοῦτο ἐκ τῶν ἀρχικῶν, καθαρῶς ἐκκλησιαστικῶν καὶ θρησκευτικῶν, στόχων αὐτοῦ» (§22). Ἐπομένως, ἡ κοινὴ χριστιανικὴ μαρτυρία, πού προωθεῖ τὸ ΠΣΕ, ὀφείλει νὰ εἶναι αὐτὴ τῆς «κηρύξεως τοῦ ἑνός καὶ μὴ μεμερισμένου Χριστοῦ» (§19)· ἡ δὲ διέγερση τοῦ ΠΣΕ πρέπει νὰ ἀκολουθεῖ συγκρατημένα ἐκκλησιολογικὰ γνωρίσματα (§17), ἰσορροπώντας μεταξὺ τῆς «ορίζοντις» πολιτικο-κοινωνικῆς διάστασης καὶ τοῦ «κἀθετου» ἀξίονα τῶν θεολογικῶν καὶ δογματικῶν συζητήσεων, ὥστε τὸ οικουμενικὸ κίνημα νὰ μείνῃ πιστὸ στὶς πρωταρχικὲς του ἐπιδιώξεις (§13-14).

Τὸ Διάγγελμα πέτυχε νὰ ἀνδειξῆι τὴ σημαντικὴ, ὅσο καὶ οἰκία στὴν ὀρθόδοξη θεολογία, ἐκκλησιολογικὴ ἰδέα τῆς «περιχώρησης», πού ἀφ' ἑνός μὲν ἔχει ἕνα περιεκτικὸ οικουμενικὸ προσανατολισμὸ, καθὼς «χωρεῖ» καὶ ἄλλες ἐκκλησιαστικὲς πραγματικότητες ἐπὶ αὐτῆς καὶ ἐπομένως εἶναι ἐξόχως μὴ στατική, ἀφ' ἑτέρου ἀποφεύγει νὰ σχετικοποιήσῃ δογματικὰ τὴ διεκκλησιαστικὴ συνύπαρξιν, καθὼς ἐξισορροπεῖ τὴν κοινωνικὴ μαρτυρία μὲ τὸ θεολογικὸ διάλογον, ἐντάσσοντας τὸν τελευταῖο στὰ συστώδη στοιχεῖα τῆς ὀρθοδόξης πνευματικότητας πού ἀνήκουν στὴν οικουμενικὴ θεολογία. Ἐρωτᾶται ὁμῶς: Ἡ διεκκλησιαστικὴ περιχώρηση εἶναι ἀμοιβαία ἢ μίας κατευθύνσεως; Μὲ ἄλλα λόγια, ἢ ὀρθοδοξία ἀπλῶς προσφέρει τὴν πνευματικότητά της ἢ δέχεται κιόλας στοιχεῖα ἀπὸ τὴν πνευματικὴ ζωὴ τῶν ἑτεροδόξων; Ὡς πρὸς αὐτό, ἡ προσέγγιση τοῦ Διαγγέλματος ἔχει ἐξάπαντος θετικὴ φορὰ: ἡ τάση εἶναι αὐτὴ τῆς συμμετοχῆς καὶ τῆς κατάθεσης τῆς ὀρθοδόξης μαρτυρίας ἐντὸς τοῦ ΠΣΕ καὶ ὄχι ἐκτὸς τῶν οικουμενικῶν πρωτοβουλιῶν. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ θέση τῆς Α' Προσυνόδου εἶναι σαφής: ἡ μαρτυρία τῆς ὀρθοδόξης εἶναι «διπλῆς ὀφέλειας» γιὰ τὸν ὑπόλοιπο χριστιανικὸν κόσμον, καθὼς ἐπι-κοινωνεῖται ἡ ὀρθόδοξη παράδοση καὶ γιὰ τὴν ἴδια τὴν ὀρθοδοξία, ἀφοῦ ἐπιωφελεῖται τῶν πνευματικῶν κερμάτων ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν καὶ χριστιανικῶν παραδόσεων⁶².

62. Ὁ Β. Σταυρίδης σχολιάζε πὼς σκοπὸς τοῦ Διαγγέλματος δὲν ἦταν κάποιο τύπου θριαμ-

Ὁ μετὰ τὴν Α' Προσυνοδικὴ διάλογος καὶ ἡ προσυνοδικὴ πορεία καλοῦνταν, λοιπόν, νὰ διερευνηθῶν περαιτέρω αὐτὰ τὰ σημαντικὰ, ὅσο καὶ πολυκύπλοκα, ἐρωτήματα.

7. Η Γ' Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξη Διάσκεψη

Ἡ περίοδος μετὰ τὴν Α' Προσυνοδικὴ χαρακτηρίστηκε ἀπὸ τὴν προώθηση τῶν διμερῶν θεολογικῶν διαλόγων καὶ τὴ γενικότερη ὀψίμανση τῆς ἀνάμειξης τῆς ὀρθοδόξης στὸ παγκόσμιον οικουμενικὸ κίνημα. Ἰδιαίτερα ἱστορικὴ ὑπῆρξε ἡ ἐναρξὴ τοῦ ἐπίσημου θεολογικοῦ διαλόγου μὲ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία τὸ 1980, καθὼς ἐπισημάνθη τὸν θετικὸ ἀντικτύπο τοῦ «διαλόγου τῆς ἀγάπης», μετὰ ἀπὸ αἰῶνες ψυχρικῆς ἀποξένωσης τῶν δύο μεγάλων αὐτῶν ἐκκλησιαστικῶν παραδόσεων τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσης. Ὅχι λιγότερο σημαντικοὶ ἦσαν τόσο ὁ διάλογος μὲ τὴς ἐπίσης συγγενεῖς στὴν ὀρθοδοξία, Ἀρχαῖες Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας πού εἶχε ξεκινήσει τὸ 1964 μὲ θετικὰ ἀποτελέσματα, κυρίως ἀναφορικὰ μὲ τὴς περὶ χριστολογίας συζητήσεις ὅσο καὶ ὁ ἐπίσημος διάλογος μὲ τοὺς Παλαιοκαθολικοὺς καὶ τὴν Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία⁶³. Στὸ θεσμικὸ πλαίσιο τοῦ ΠΣΕ πρέπει ν' ἀναφερθοῦν ἡ ἐκδοσὴ (1982) τοῦ κειμένου ἐργασίας ΒΕΜ (Βάπτισμα, Εὐχαριστία, Λειτουργία) καὶ ἡ δημοσίευση τῆς Διακήρυξης «Ἱεραποστολὴ καὶ Εὐαγγελισμός» (1980). Τὸ οικουμενικὸ κίνημα ἀπλωνόταν, λοιπόν, τόσο γεωγραφικὰ ὅσο καὶ θεματικὰ, μὲ τὴν συμπλοκὴν τῆς ἀνάμειξης τῆς μυστηριακῆς φύσης τῆς Ἐκκλησίας. Στὸ πλαίσιο αὐτό, οἱ ὀρθόδοξοι Ἐκκλησιαστές ἐβλεπαν τὴν ὀψίμανση τῶν συνθηκῶν πού τὴς ἐπέφεραν πλεον νὰ προσδιορίζουν μὲ μεγαλύτερη ἐκκλησιολογικὴ καὶ θεολογικὴ καθαρότητα, στὸ ἀνώτερο ἐπίσημο προσυνοδικὸν πανορθόδοξο ἐπι-

βολογία, ἀλλὰ μία ἀπλή καὶ θετικὴ προσφορὰ στὸ ἔργο τοῦ ΠΣΕ καὶ ἡ «θετικὴ ἐκτίμησις τῶν οικουμενικῶν γεγονότων ἐν πνεύματι μίας οὐλοκρατικῆς καὶ ἀντικειμενικῆς αὐτῶν ἀντιμετωπίσεως», δίχως νὰ ἀπουσιάζουν ἀναφορὲς στὰ προβλήματα τοῦ οικουμενισμοῦ. Βλ. Β. Σταυρίδης, «Ἐισήγησις Ἀνάγκης ἐπὶ τοῦ Πατριαρχικοῦ Διαγγέλματος (παρουσιασθεῖσα ἐν τῇ Συνελεύσει τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς εὐθείας ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνάγνωση τοῦ Πατριαρχικοῦ Διαγγέλματος)», στὸ *Κληρονομία* τ. 6 τεύχ. Α' (1974), 223-225.

63. Γιὰ μία συνοπτικὴ παρουσίαση τῶν διμερῶν διαλόγων βλ. ΑΒΡΑΜΙΔΗΣ Σ., *Θεολογικὸν διάλογον*, Ἀθήνα 2014.

πεδο, τούς διμερείς διαλόγους, αλλά και να επισημάνουν την ὀρθόδοξη ἐκκλησιολογική ταυτότητα στη συσχέτιση μὲ τούς μὴ ὀρθόδοξους⁶⁴.

Οἱ Προσυνοδικές Διασκέψεις ἀνέλαβαν τὸ ἔργο νὰ μελετήσουν τὰ θέματα τῆς ἡμερήσιας διάταξης τῆς Συνόδου καὶ νὰ προσετοιμάσουν τὰ ἀντίστοιχα κείμενα πού θὰ ὑποβάλλονταν ἀδ referendum στὴν Πανορθόδοξη. Στὸ πλαίσιο αὐτό, ἡ Β' Πανορθόδοξη Διάσκεψη (Chambésy 1982) συντάξε ἕνα κείμενο σχετικὰ μὲ τὰ κωλύματα γάμου, ἐνῶ παρέτειμε τὰ θέματα τῆς νηστείας καὶ τοῦ ἡμερολογίου στὴν Γ'. Προσυνοδικὴ Διάσκεψη. Ἡ τελευταία (Chambésy 1986) ἔκανε ὁμόφωνα ἀποδεκτὰ, μεταξὺ ἄλλων, τὰ ἑξῆς κείμενα: α) *σχέσεις τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν μὲ ὁλόκληρο τὸν χριστιανικὸ κόσμο* καὶ β) *Ὁρθόδοξια καὶ Οἰκουμενικὴ Κίνηση*. Αὐτὰ ἀποτελοῦν τὴ βάση συζήτησης τῆς καταρχὴν ἐπίσημης διορθόδοξης στάσης ἔναντι τοῦ οἰκουμενικοῦ ζήτηματος⁶⁵.

Τὰ δύο κείμενα-ἀποφάσεις, μολοντί διακριτὰ μεταξὺ τους, ὀφείλουν νὰ νοσήνουν ὡς ἐνιαία, καθὼς τὸ σχετικὸ μὲ τὴν Οἰκουμενικὴ Κίνηση (=ΟΚ) προβάλει, συνθετικὰ, τὴς ἐκκλησιολογικῆς καὶ κανονικῆς προϋποθέσεις συμμετοχῆς τῆς Ὁρθοδοξίας στὸ παγκόσμιο οἰκουμενικὸ κίνημα (ὑπὸ τὴν κύρια θε-

64. Δὲν ἦταν πάντοτε δίχως προβλήματα ἡ προσυνοδικὴ πορεία. Ἐπιφυλάξεις ἔχον διατυπώθει ἀπὸ διάφορες πλευρές, ὅπως λογιζόταν ἀπὸ τὸν Ι. Πάπαβιτς, ὁ ὁποῖος φοβόταν πὸς μία νέα Σύνοδος θὰ προκαλοῦσε νέα σχίσματα, αἰρέσεις καὶ «ἀπώλεια ψυχῶν». Βλ. J. Popovich, «On the Summoning of the 'Great Council' of the Orthodox Church», στὸ *Orthodox Life* 1 (1978), 37-40. Στὸν Popovich ἀπαντοῦσε ὡς ἑξῆς ὁ Ἐπίσκοπος Μάξιμος Ἀγιουργόπουλος: «The main problems to be dealt with in the Council are not the problems of ranking, but precisely the problems of diaspora, ecumenism, and presence of the Church in today's world - in short, ecclesiological problems [...] The heresies connected with these problems in today's Orthodoxy demand the attention of the Church gathered in a Council». M. Aghiorgoussis, «A Theological Apologia for the Forthcoming Great and Holy Council», στὸ *Greek Orthodox Theological Review* 24, No 2-3 (1979), 119. Μὲ ἄλλα λόγια, τὸ σκάνδαλο ἐνὸς σχίσματος ἢ μίως αἰρέσεως ἐπιβάλλει τὴ συνοδικὴ θεραπεία καὶ ὄχι τὴ διαϊονική τους!

65. Εἶχε προηγηθεῖ ἡ διορθόδοξη Διάσκεψη τῆς Σόφιας (1981), ὅπου οἱ Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίες προσδιόρισαν τούς βασικοὺς ἀξόνες τῆς συμμετοχῆς τους στὴν οἰκουμενικὴ κίνηση. Βλ. «Orthodox Involvement in the World Council of Churches», στὸ Tseris G., ed., *Orthodox Thought. Reports of Orthodox Consultations organized by the World Council of Churches, 1975-1982*, Geneva 1983, 67-75. Οἱ ὀρθόδοξοι ἁμοφώνως ἐβλέπαν τὸ οἰκουμενικὸ κίνημα ὡς ἕνα «σημεῖο» τῆς ἐποχῆς μας, ὡς μία ἔκφραση τῆς καθολικότητας τῆς Ἐκκλησίας, στὴν ὀργανικὴ ὁλοπῆτρά του ἀπὸ διαχωρισμοῦ: ὡς οἰκουμενισμὸ «ἐν χῶρῳ» (πισιότητα στὴν ἀποστολικὴ καὶ πατερικὴ παράδοση), ὡς οἰκουμενισμὸ «ἐν χρόνῳ» (ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ χριστιανικὴ ἐνότητα), ὡς δριζύνητο (θέση γιὰ τὸν κόσμο) καὶ κάθετο οἰκουμενισμὸ (κίνηση πρὸς τὸ Θεο). Βλ. ὁ.π., 68.

σημική του ἔκφραση, τὸ ΠΣΕ), ἐνῶ οἱ σχέσεις μὲ τὸν λοιπὸ χριστιανικὸ κόσμο (=ΔΔ) παρουσιάζουν τὸ γενικὸ πλαίσιο τῶν ἐπίσημων διμερῶν διαλόγων πού διεξάγει ἡ Ὁρθόδοξια καὶ τὴν ἐπιμέρους ἀξιολόγηση-προβλήματα καὶ προοπτικές-καθενὸς ἐξ αὐτῶν⁶⁶. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοια, εἶναι σημαντικὸ ὅτι τὸ κείμενο ἀναγνωρίζει πὼς ἡ θετικὴ διάθεση τῆς Ὁρθοδοξίας ἔναντι τῶν θεολογικῶν διαλόγων προκύπτει «τόσο διὰ θεολογικοῦς, ὅσο καὶ διὰ ποιμαντικοῦς λόγους» (ΔΔ§1). Τὸ ἔργο τῆς ἀποκατάστασης τῆς ἐνότητας τῶν χριστιανῶν «ἐν τῇ ὀρθῇ πίστει καὶ τῇ ἀγάπῃ» (ΔΔ§7) εἶναι θεανθρώπινο, ἀπὸ τὴ στιγμή πού δὲν στηρίζεται μονάχα στὴς ἀνθρώπινες δυνάμεις, ἀλλὰ στὴν ἐπίστασία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ τῆ χάριτος τοῦ Κυρίου (ΔΔ§3). Ἐπομένως, ἀναγνωρίζεται ἐκ νέου τὸ «θεοφιλέ» του σκοποῦ τῆς ἐνώσεως, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅτι ἡ οἰκουμενικὴ κίνηση «οὐδόλως τυγχάνει ἕξῃ πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας» (ΟΚ,§3).

Ὡς ἐκ τούτου, οἱ θεολογικοὶ διάλογοι εἶναι πανορθόδοξη ὑπόθεση: ἐκφράζον τὴν ὁμόθυμο ἀπόφαση ὅλων τῶν κατὰ τόπους Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν, οἱ ὁποῖες ἔχουν τὸ «ἔμφιστο χρέος» (τὴν ἠθικὴ δέσμευση)⁶⁷ νὰ συμμετάσχουν σὲ αὐτοὺς ἐνεργά, ὥστε νὰ μὴν παρακλιθεῖται ἡ ὁμόφωνη μαρτυρία τῆς Ὁρθοδοξίας (ΔΔ§4), ἀλλὰ καὶ νὰ πληροφροῦν τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας (ΔΔ§6). Τὸ τελευταῖο στοιχεῖο ἀναφέρεται ρητὰ ὡς «προϋπόθεση» τῆς διεξαγωγῆς τῶν διαλόγων καὶ, θὰ ἔλεγε κανεὶς, εἶναι συνεπὲς μὲ τὴ συνοδικὴ συνειδητοποίησι τῆς Ἐκκλησίας. Στὸ «χῶρο» τῆς διεξαγωγῆς τῶν διαλόγων πρέπει νὰ ἐκδηλώνεται ἡ ὄντολογικὴ ἐνότητα τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας (ΔΔ§8) καὶ νὰ ἐκφράζεται κατὰ τρόπο αὐθεντικὸ ἡ συνειδητοποίησι τῆς (ΔΔ§2). Ἡ τελευταία θεμελιώνεται στὴν πίστιν στὸ Χριστὸ, στὴν κοινωνία πού ἐνυπάρχει στὴν Ἁγία Τριάδα, ὅπως ἐκφράζεται μὲ τὴν ἀποστολικὴν διδαχὴν, τὴν πατερικὴν παράδοση καὶ τὴν διδασκαλία τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ βιώνεται στὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ (ΟΚ,§2). Ὅπως οἱ ὀρθόδοξοι βιώνουν τὴ ζωντανὴ πίστιν στὸν Τριαδικὸ Θεο στὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ καὶ τὴ θεολογικὴ δημιουργία, ἔτσι οἱ χριστιανοὶ ἔχνηλατοῦν τὴν ὁδὸ τῆς ἀνάδειξης τῆς κοινῆς βιωμένης σήμερα τριαδικῆς πίστεως. Ἐδῶ βέλσκουμε, ἂν καὶ μὲ ὄχι τόσο συστηματικὸ τρόπο, ὀρισμένα ἐκκλησιολογικὰ κριτήρια γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς πλήρους κοινωνίας μὲ τούς μὴ ὀρθο-

66. Βλ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΕΠΙ ΤΗΣ ΠΡΟΠΑΡΕΚΚΕΣΗΣ ΤΗΣ ΑΠΑΣ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΗΣ ΘΡΕΟΛΟΓΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ, *Συνοδικὰ ΙΧ. Γ'. Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξος Διάσκεψις 28 Ὀκτωβρίου - 9 Νοεμβρίου 1985*[6], Γενεὴ 2014, 305-310.

67. Ὅ.π., 113.

δόξους (ό συνδυασμός μεταξύ του «έν χάριτι» και του «έν χρόνω» οικουμενισμού), δίχως όμως να υπάρχει μία σε περαιτέρω εμφάσηση αυτής, αφήνοντας πιθανόν, αυτό το ζήτημα στη διακρίση των επιμέρους διορθωτικών επιτροπών επί των διμερών διαλόγων⁶⁸.

Ενώ ό σκοπός των διαλόγων είναι κοινός και προλαίπει την όδό που οδηγεί στην ένότητα (ΔΔ§1), οι διμερείς επαφές διαφέρουν ως προς το θεματολόγιο και τα χαρακτηριστικά τους. Με άλλα λόγια, υπάρχει ομοιομορφία ως προς τον στόχο των διαλόγων και ετερότητα –άρα ευελξία– ως προς την προώθηση τους⁶⁹. Η Ορθόδοξη Εκκλησία «είναι» ή Μία, Αγία, Καθολική και Άποστολική Εκκλησία (ΔΔ§1), ταυτόχρονα όμως αναγνωρίζει την «πραγματική» ύπαρξη των χριστιανικών Εκκλησιών και Όμολογιών και επιζητεί την επίλυση του εκκλησιολογικού θέματος (χάρη, ιερωσύνη, μυστήρια, αποστολική διαδοχή). Η διατύπωση αυτή επαναφέρει την αντίστοιχη της Διορθόδοξης Παρασασκευατικής Επιτροπής του 1971, αν και εδώ ό όρος «οντολογική» αντικαθίσταται από τον, σαφώς πιο μετριοπαθή και ουδέτερο εκκλησιολογικά, όρο «πραγματική», όσας γίνεται αναφορά στην ύπαρξη των άλλων Εκκλησιών και Όμολογιών, δίχως να γίνεται διευκρίνιση σχετικά με τό βαθμό σχέσης των τελευταίων με την Ορθόδοξη, ότε με τό τί σημαίνει, εκκλησιολογικά, ή διάκριση μεταξύ «Εκκλησιών» και «Όμολογιών»⁷⁰. Από την άλλη οι όρθόδοξοι αιδόθηκαν την ανάγκη να διευκρινίσουν, στους «έντιος» όσο και στους αιδόθηκαν την ανάγκη να διευκρινίσουν, στους «έντιος» όσο και στους «έντιος», πώς ή εκκλησιολογική, δογματική συνείδηση της Ορθόδοξίας δεν την καθιστά «μέρος» της Εκκλησίας, αλλά, όμολογώντας ή ίδια την «τάσαν άλληθια» γύρω από την Τριάδα (ΟΚ,§2), δεν μπορεί να δεχτεί κανενός είδους «όμολογική ισότητα» ή «διομολογική προσαρμογή [=συμβιβασμό]»

68. Οι διμερείς διάλογοι εκφράζουν μία άνογη πορεία προς την κοινή παράδοση, με διάκριση των αποστολικών στοιχείων που ήδη υπάρχουν έντός των άλλων αποστολικών παραδόσεων και όσων μπορούν σήμερα, με πνεύμα ευεργετικής εύαισθησίας, ν' αναδειχθούν. Βλ. Συνοδικά ΔΧ 226-227.

69. Για παράδειγμα, πρόβλημα του διμερούς διαλόγου μεταξύ ρωμαιοκαθολικών και όρθόδοξων είναι τό παπικό πρωτείο και ή Ονία, θέμα τό όποιο δεν άπασχολεί τό διάλογο με τους άγγλικανούς, όπου όμως εμφανίζεται τό ζήτημα της χειροτονίας των γυναικών στο όποιο Ρωμαιοκαθολική και Ορθόδοξη Εκκλησία ακολουθούν κοινή πρακτική.

70. Η εισαγωγή του όρου «πραγματική» έγινε όστε τό κείμενο να αποδίδει στη ρωσική γλώσσα την επίσημη, ιστορική ύπαρξη των άλλων Εκκλησιών και Όμολογιών. Συνοδικά ΔΧ 238. Με τον τρόπο αυτό, όμως, είμαστε στο έπακρο της φαινομενολογίας κι όχι της εκκλησιολογίας: ύπάρχει, δηλαδή, άναγνώριση της άντικειμενικής ύπαρξης άλλων Εκκλησιών/Όμολογιών, κι όχι, σαφώς άποδοχή ή άπόρριψη της εκκλησιαστικότητάς τους.

(ΟΚ,§6). Ενώ ή καταληκτική διατύπωση είναι όρθή, θα μπορούσε κάποιος, μάλλον δικαιολογημένα, να συμπεράνει πώς άφήνεται να έννοηθεί πώς ή Ορθόδοξη θεωρεί πώς άποτελεί την «όλόκληρη» της Εκκλησίας και πώς οι έντός αυτής Εκκλησίες και Όμολογίες έμπεριέχουν όρισμένα μόνο «στοιχεία» της όληθους Εκκλησίας του Χριστού. Έν προκειμένω ή άπουσία διευκρινιστικών σημειώσεων καθιστά τό κείμενο κάπως άσαφές⁷¹.

Επιπλέον, ενώ στο ΟΚ,§6 συναντάμε μία διατύπωση που, ένδεχομένως, ύπονοει κάποιου είδους, εκκλησιολογική άποκλειστικότητα («Ο Θεός καλεί πάντα χριστιανόν εις την έν τώ μυστηρίω και τη παραδόσει βιωμένην έν τη Ορθόδοξω Εκκλησία ένότητα της πίστεως»), στο ΟΚ,§2 βλέπουμε αντίθετα να τονίζεται πώς ή άπόλυτη χριστιανική ένότητα ήταν συνέπεια της άπομάκρυνσης από την παράδοση της χριστιανικής ένότητας ήταν συνέπεια της άπούπνευμίζεσθαι πώς ή οικουμενική κίνηση προβάλλει την άποστολική πίστη σε νέες ιστορικές συνθήκες, προς άντιμετώπιση νέων ύπαρξιακών αίτημάτων. Επομένως, κατά την άποψη μας, εδώ ύποδεικνύεται όχι ή αξίωση της επιστροφής στην Ορθόδοξη (πράγμα που θα ήταν οικονομικά άσυνεπές και λογικά καινοφανές, αφού τό μοντέλο της «επιστροφής» δεν άπαντά σε κανένα από τά προηγούμενα πανορθόδοξα κείμενα), αλλά ή επιστροφή στην κοινή αποστολική πίστη, πράγμα που δεν εισάγει κάποιου είδους κατάργηση της μετά τά σχίσματα εκκλησιαστικής ιστορίας, αλλά έμπέδωση της πίστεως των Άποστόλων στις σημερινές ιστορικές συνθήκες και ύπαρξιακές ανάγκες του άνθρώπου και του κόσμου⁷². Σ' αυτήν την κατεύθυνση, ή Ορθόδοξη δίδει θε-

71. Η Διορθόδοξη Παρασασκευατική Επιτροπή (15-23 Φεβρουαρίου 1986) στα πορίσματα της ύπογεράμμε πώς: «Ίδιαίτερα έμφαση λαμβάνει εις πάστας σχεδόν τους διαλόγους, πέραν της μεθοδολογίας, ή εκκλησιολογία, δια τίς προς αυτήν καταστρέφουν, έν τελευταία αναλύσει, πάντα σχεδόν τά συντασσόμενα κοινά θεολογικά κείμενα [...] Ποία όμως είναι τά ουσιαστικά στοιχεία, τά όποια προϋποτίθενται δια την άποκατάσταση της πλήρους κοινότητας; Ωρίσθσαν τάτα ποτέ; Έχουμε θέσει εις έαυτούς τό ερώτημα περί των νομίμων όρίων της πολυμόρφου εκφράσεως της πίστεως». ΚΑΡΑΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ Α., Η Μεγάλη Σύνοδος της Ορθόδοξου Άνατολικής Εκκλησίας. Γ' Προσυνοδική Πανορθόδοξη Διάσκεψις. Ιστορικό χρονικό από πηγές άγνωστες 1982-1988, Τ. Α', Αθήνα 1991, 76-77.

72. Ός προς αυτό, θα ήταν χρήσιμη στο μέλλον μία άποσαφήνιση γύρω από τό ποιές εκκλησιαστικές παραδόσεις δεν άντικρούουν την ούσία της αποστολικής πίστεως και ποιές, άντιθέτως, πρόσφουσαν σ' αυτήν. Βλ. Πορίσματα Διορθόδοξης Παρασασκευατικής Επιτροπής 1986, ο.π., 77. Στη συζήτηση της Προσυνοδικής είχε έπισημανθεί από τον Μητρώ. Έλβετίας Δεμασσηνό, Ιερμιαάτα επί της Παρασασκευής της Συνοδού, ή ανάγκη ν' άναζητηθούν τρόποι κοινής έκφρασης της αποστολικής πίστεως σήμερα. Βλ. Συνοδικά ΔΧ 141.

τικά ή «μαρτυρία» της πίστης και της διαχρονικής παράδοσης της Μίας, Αγίας, Καθολικής και Αποστολικής Εκκλησίας, αποτελώντας τον «φορέα» αυτής (ΟΚ, §1). Η έπιλογία εδώ του όρου «φορέας», αντί κάποιας άλλης αποκλειστικής φράσεως καταδεικνύει ότι η διάθεση του κειμένου είναι ν' ανολοκλισηθεί το εκκλησιολογικό βήθος της Ορθοδοξίας κι όχι να το περιχαρακώσει μέσα σε θεσμικά-κανονικά τείχη⁷³.

Κατά τα λοιπά, στις αποφάσεις της Γ' Προσυνοδικής επαναλαμβάνονται η θετική θέση των ορθοδόξων έναντι του όριζοντίου-πρακτικού οικογενισμού: της συνύπαρξης, της αμοιβαίας κατανόησης και συνεργασίας (ΟΚ, §4), των κοινών δράσεων στους τομείς της εκπαίδευσης, της δικαιοσύνης, του Ευαγγελισμού, του διαθρησκευτικού διαλόγου, των ήθικων-κοινωνικών αξιών (ΟΚ, §9), της ενεργού και ισότιμης συμμετοχής της Ορθοδοξίας στο ΠΣΣΕ (ΟΚ, §5.11)⁷⁴.

Συνοπτικά μιλώντας, το περιεχόμενο των κειμένων παρουσιάζεται ως μορφολογικό και τό «ήθος» τους θετικό: οι ορθόδοξοι τοποθετούνται πλέον δίχως διαταγμό στα καθ' αυτό θεολογικά και εκκλησιολογικά ερωτήματα των διαχριστιανικών σχέσεων, διαφυλάσσοντας την ανεξαρτησία της ορθόδοξης πίστης και αποφεύγοντας συγχρόνως να απαλώσουν τα γόνιμα και θετικά κεκτημένα των διαλόγων⁷⁵. Οι σχέσεις της Ορθοδοξίας με τους άλλους χριστιανούς αφορούν όλη την Ορθοδοξία, τόσο όριζοντίως (όλες τις κατά τόπους Ορθόδοξες Εκκλησίες), όσο και καθέως (την ιεραρχία, τον κλήρο και το πλήρωμα της Εκκλησίας). Η πρόταση ώστε οι διμερείς διάλογοι να διακόπτονται μόνο με πανορθόδοξη απόφαση σημαίνει ότι η οικογενειακή εύαισθησία είναι μία πανορθόδοξη δέσμευση και οφείλει να θεσμοθετεί μονομερείς ενέργειες ή κάποιου είδους εκκλησιαστικό άπομονωτισμό. Από την άλλη, η εξέλιξη των διαλόγων έχει μία

73. Σε συνάτηση με την εκκλησιολογική σύζησηση, θα ήταν έπιωφελές να άπαιτηθεί σε διορθόδοξο έπιπέδο, ένδεχομένως από την έγχευσα ύψιστο κανονικό κήρος Πανορθόδοξη Σύνοδο, το έρώτημα γύρω από τα κανονικά όρια της Ορθοδοξίας. Βλ. Συνοδικά ΙΧ, 142.

74. Ήταν γενική ή έκτίμηση ότι προστιμάται η Ορθόδοξη Εκκλησία να είναι ένας του ΠΣΣΕ, παρά έπτός αυτού, με άλλα λόγια να ένεργεί ύπέρ του οικογενειακού κινήματος κι όχι άνεξαρτητός αυτού, προβάλλοντας την «άληθη» άποστολική παράδοση, στην όποια η ίδια είναι «έντός». Βλ. Συνοδικά ΙΧ, 149-151. Το Κείμενο της Σόφρας μιλάσε για τον οικογενειακό ως ένα χώρο επικουρικής μεταξύ των Εκκλησιών και Όμολογιών όπου υπάταχε: α) ζωντανή συνάντηση και προσοχή του ένοδς για τον άλλο, β) διακλήσιαστική άραφή και συνεργασία για την είδηση και τη δικαιοσύνη, γ) μία βάση για θεολογικούς διαλόγους γύρω από τη χριστιανική ένότητα. Βλ. Τσετσς, ed., *Orthodox Thought*, 69.

75. Βλ. Συνοδικά ΙΧ, 111.

οργανική συνέχεια που διατρέχει το σώμα της Εκκλησίας σε ούσιαστικό και πρακτικό έπιπέδο: έτσι τα προσυνοδικά κείμενα δέν έχουν κανονική ισχύ πρό της έπιβεβαιώσης τους από την Πανορθόδοξη, άλλα δύνανται να έχουν άμεση έφαρμογή (§3), μία σχετική δεσμευτικότητα και έπομένως δέν είναι ξένα προς την πίστη, την καθόλου ζωή και τη συνείδηση της Εκκλησίας.

Τά είσηγητικά κείμενα δέν παίρνουν μία όριστική θέση στο ζήτημα των σχέσεων με τους μη ορθόδοξους. Ορίζουν, όστόσο, το γενικό θεωρητικό πλαίσιο, έπισημαίνοντας τά θετικά άποτελέσματα και τά προβλήματα των διαλόγων, μη προχωρώντας σε μια «κλειστή» και άκαμπτου τύπου δογματική σχηματισμένη τους. Με τον τρόπο αυτό, η Ορθοδοξία υιοθετούσε μια εύελικτη στάση που δέν περιχαρακωνόταν πίσω από άσφυκτικούς συλλογισμούς, άφήνοντας χώρο στην εξέλιξη των διαχριστιανικών σχέσεων, ένθαρρύνοντας την έπίλυση των προβλημάτων και την έν γένει προώθηση των διαλόγων⁷⁶.

8. Διορθόδοξες οικογενειακές πρωτοβουλίες μετά τη Γ' Προσυνοδική Διάσκεψη

Στην περίοδο μετά τη Γ' Προσυνοδική, πέρα από την προώθηση -όχι πάντα δίχως προβλήματα- των διμερών διαλόγων, άξιοσημείωτο ρόλο είχαν οι Συνάξεις των Ορθοδόξων Προκαθημένων των Ορθοδόξων Εκκλησιών. Αυτές, μη έχοντας, βέβαια, κανονικό κήρος και έχοντας συγκληθεί περισσότερο για ν' άνιμμετωπίσουν έπίκαιρα διορθόδοξα προβλήματα, ύπενθύμισαν την προοητική συνείδηση της ορθόδοξης μαρτυρίας στο σύγχρονο κόσμο. Σε κάθε περίπτωση τα Μηνύματα έχουν έπίσημο διορθόδοξο χαρακτήρα και δικαιοσύνη τις κάθε φορά προτεραιότητες της Ορθοδοξίας Εκκλησίας, άξιολογώντας τις άνάγκες της κάθε εποχής. Έτσι, στο Μήνυμα του 1992 (Κων/πολη) οι Προκαθημένοι ύπενθύμιζαν την ένεργό συμμετοχή της Ορθοδοξίας στο οικογενειακό

76. Η πρόοφαση Ε' Προσυνοδική Διάσκεψη (Chambésy 2015), κατ' έτολή της Συνέξης των Προκαθημένων του 2014, προχώρησε σε μια άναθεώρηση των δύο είσηγητικών κειμένων της Γ' Προσυνοδικής, ύποβάλλοντας τά, σε τελική έναια μορφή υπό τον τίτλο «Σχέσεις της Ορθόδοξης Εκκλησίας προς τον λοιπόν χριστιανικό κόσμο», στην Πανορθόδοξη Σύνοδο προς έγκριση ή και τροποποίηση, μένοντας στο ίδιο πνεύμα και προχωρώντας στην - μάλλον άπαράτητη - επικαιροποίηση τους, δίχως άλλαγή των ούσιωδών στοιχείων τους. Συνεπώς οι παρασησησεις που τέθηκαν στην άποφαση-είσηγηση της Γ' Προσυνοδικής παραμένουν σε μεγάλο βαθμό έγκυρες.

κίνημα, ως μία «ρητή και άποράβιατον έντολή του Κυρίου», ώστε να άποκατασταθεί ή κατάλλαγή, ή άγάπη και ή ένότητα των χριστιανών, τονίζοντας συγχρόνως την άναγκη να άποφeyνόνται προσηλυτιστικές δραστηριότητες ή να θεωρούνται οι όρθόδοξες χώρες «έδαφη» ιεραποστολικής δράσης (ή άναφορά γινόνταν στη ρωμαιοκαθολική, κυρίως, και προτεσταντική ιεραποστολική δράση στην Άνατολική Ευρώπη), επικρίνοντας ταυτόχρονα ένεργειες αντίθετες προς την όρθόδοξη παράδοση (χειροτονία των γυναικών) που δημιουργούσαν προσχώματα στους διμερείς διαλόγους (§4-5)⁷⁷. Το Μήνυμα της Σύναξης του 1995 (Πάτιμος) ένέτασε τη συμμετοχή στην οικουμενική κίνηση στο γενικότερο πλαίσιο της θεολογικής άνακαμψης και άναβίωσης του πατερικού πνεύματος που βοήθησε την άνανέωση του θεολογικού προβληματισμού και ένισχυσε τη μαρτυρία της όρθόδοξης παράδοσης (§7)⁷⁸. Το Μήνυμα της Σύναξης του 2000 (Φανάρι) ήταν μία διακήρυξη άνανέωσης της προστάθειας ειρήνευσης, καταλλαγής, θεραπείας του σκανδάλου των διαιρέσεων που προέκυψαν τη δεύτερη χιλιετία, και άποκατάστασης της ένότητας των χριστιανών «έπι τη βάση» της παράδοσης της κοινής και άδαιρέτης παράδοσης της πρώτης χιλιετίας (§6)⁷⁹. Τέλος, το ιδιαίτερα μεστό θεολογικό Μήνυμα της Σύναξης του 2008 (Φανάρι) πρόβλεπε την ιδέα της όντολογικής ένότητας του άνθρωπίνου γένους (§6), την παγκοσμιοότητα του άπολυτρωτικού έργου του Χριστού (§2), ενώ κατήγγειλε τον παρεμπόρισμό της θρησκείας άπο τη δημόσια σφαίρα (§7), προχωρώντας σε μία κατάφαση του διαθρησκειακού διαλόγου και βεβαίωνοντας την κοινή βούληση των όρθόδοξων για τη συνέχιση των διαχριστιανικών διαλόγων (§§13,γ)⁸⁰.

Τά εισηγητικά κείμενα της Προσυνδικτικής έχουν μία συνοχή, καθώς έντάσσονται στις άπαιτήσεις της καταγραφής του τρόπου συμμετοχής των όρθόδοξων στην οικουμενική κίνηση και γι' αυτό και δέν διαπιστώνει κανείς έντυπωματικές διαφορές περιεχομένου και δομής μεταξύ των κειμένων. Οι Διακηρύξεις, άντίθετα, των Προκαθιμένων παρουσιάζουν μία άξιοσημείωτη θεολογική ώριμότητα και περιγραφή, δίχως να όριοθετούν σχηματικά ή περιοριστικά,

77. «Μήνυμα των Προκαθιμένων των Άγιωτάτων Όρθόδοξων Εκκλησιών 1992», στο *Κληρονομία* 21 (1989), 352-358.

78. «Μήνυμα των Προκαθιμένων των Όρθόδοξων Εκκλησιών 1995», στο *Εκκλησία* 1995/τ.15, 609-612.

79. «Μήνυμα των Προκαθιμένων της Όρθόδοξης Εκκλησίας 2000», στο *Γρηγόριος ό Παλαμάς* 785 (2000), 1139-1145.

80. «Μήνυμα των Προκαθιμένων των Όρθόδοξων Εκκλησιών 2008», στο *Εκκλησία* 2008/τ.10, 756-759.

τη μαρτυρία της Όρθοδοξίας στο σύγχρονο κόσμο. Στα Μήνυμα διαγράφεται ή εικόνα μιας Όρθόδοξης Εκκλησίας που άνοιγεται ώστε να άνταποκριθεί προφητικά και χαρισματικά στις προκλήσεις και άνάγκες του νεωτερικού κόσμου της τεχνολογίας και της έπιστήμης⁸¹, της Ένωμένης Ευρώπης και της παγκοσμιοποίησης⁸², της έκκοσμίκευσης⁸³, της άντιμετώπισης του έθνικισμού⁸⁴, της οικολογικής κρίσης⁸⁵, του θρησκευτικού φονταμενταλισμού⁸⁶, της ένότητας των χριστιανών και του διαλόγου των θρησκειών. Η άνθρωπινή ιστορία, παρά τά δραματικά της διαστήματα, δέν άντιμετωπίζεται άνθρωποκεντρικά, άλλα άποκατά μία νέα όντολογία μέσα άπο τη συνεργία της με το Θεό, όπως βιώνεται στην ευχαριστιακή έμπειρία και άποτυπώθηκε στην πατερική θεολογία⁸⁷. Το άνθρώπινο πρόσωπο διαλέγεται με το Θεό, το θείο με το άνθρώπινο συνυπόχουν σχεσιακά. Το άνθρώπινο γένος έχει μία όντολογική ένότητα και ή σωτηριώδης χάρη του Θεού άπλώνεται παντού⁸⁸. Κατά τον περιεκτικό αυτό τρόπο έντείνεται ή όρθόδοξη κατανόηση της ιεραποστολής και του ευαγγελισμού στον κόσμο του 20ού και 21ου αιώνα και έπισημαίνει ότι «ή Εκκλησία φανερώνει εις τον κόσμο και την ιστοριαν την έν Χριστώ ένσωμάτωσιν των πάντων, την υπέρβασιν όλων των διακρίσεων και άντιθέσεων [...] παρέχουσα τοιούτο τρόπος την εικόνα της Βασιλείας του Θεού» (§5) και ότι «ή Εκκλησία εικόνηζει και έμπειρείει έν σπέρματι όλόκληρον την δημιουργίαν» (§12). Συνεπώς, οι Διακηρύξεις των Συνάξεων δέν είναι άδιάφορες θεολογικά, έχουν μία τολμηρή εκκλησιολογική όπτική που είναι συνεπής με την πνευματική παράδοση της Όρθοδοξίας που δέν πρέπει ν' άρνησθαι άπο τη συνδικτική σύζηση⁸⁹.

81. «Μήνυμα των Προκαθιμένων των Άγιωτάτων Όρθόδοξων Εκκλησιών 1992», §6.

82. «Μήνυμα των Προκαθιμένων των Άγιωτάτων Όρθόδοξων Εκκλησιών 1992», §7.

83. «Μήνυμα των Προκαθιμένων των Όρθόδοξων Εκκλησιών 1995», §8.

84. «Μήνυμα των Προκαθιμένων των Όρθόδοξων Εκκλησιών 1995», §3. «Μήνυμα των Προκαθιμένων των Όρθόδοξων Εκκλησιών 2000», §9. «Μήνυμα των Προκαθιμένων των Όρθόδοξων Εκκλησιών 2008», §5.

85. «Μήνυμα των Προκαθιμένων των Άγιωτάτων Όρθόδοξων Εκκλησιών 1992», §6. «Μήνυμα των Προκαθιμένων των Όρθόδοξων Εκκλησιών 1995», §10.

86. «Μήνυμα των Προκαθιμένων των Όρθόδοξων Εκκλησιών 2000», §12.

87. «Μήνυμα των Προκαθιμένων των Άγιωτάτων Όρθόδοξων Εκκλησιών 1992», §2. «Μήνυμα των Προκαθιμένων των Όρθόδοξων Εκκλησιών 1995», §6. «Μήνυμα των Προκαθιμένων των Όρθόδοξων Εκκλησιών 1995», §12. «Μήνυμα των Προκαθιμένων των Όρθόδοξων Εκκλησιών 2008», §5.

88. «Μήνυμα των Προκαθιμένων των Όρθόδοξων Εκκλησιών 2000».

89. Ένδιαφέρον ήταν, έπίσης, το κείμενο «Βασικές Άρχές της Στάσης της Ρωσικής Όρθόδοξιας».

Συμπερασματικά

Η ιστορική ανάδρομη στο οικογενειακό άνοιγμα της Ορθοδοξίας αναδεικνύει τὰ ἐπιτεύγματα, τὴς δυσκολίες, τοὺς ὀραματισμοὺς καὶ τὴς ἀνησιγίες αὐτοῦ τοῦ ἐγχειρήματος. Σὲ γενική ἀνάλυση, οἱ Ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίες, μετὰ ἀπὸ μία πρώτη περίοδο διερεύνησης τοῦ νέου ἱστορικοῦ τους ρόλου, ἀποφάσισαν ὁμόφωνα τὴν ἐνεργὸ καὶ ἀμετάκλητη ἐνασχόλησή τους μὲ τὸ παγκόσμιο οἰκουμενικὸ κίνημα, σὲ πολυμερῆς καὶ διμερῆς ἐπίπεδο. Ὑπὸ τὴν ἐμπνευσμένη καθοδήγηση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ὑπογράμμισαν τὴν ἀνάγκη ὥστε τὸ «θεοφιλέ» ἔργο τῆς ἀποκατάστασης τῆς πλήρους ἐνότητας τῶν χριστιανῶν στὴν πίστι, τὰ μυστήρια καὶ τὴν τάξη νὰ προωθηθεῖ, ἐμπειδώνοντας τὴν κοινή μαρτυρία τοῦ Εὐαγγελίου στὸν κόσμο. Ἡ ὀρθόδοξη συμβολὴ ὑπήρξε πολυποικίλη ἀλλὰ καὶ ὀλισθηρὴ, ὑπογραμμίζοντας τὸν πρακτικὸ-ὀριζόντιο καὶ θεολογικὸ-κάθετο χαρακτῆρα τοῦ οἰκουμενισμοῦ. Ἡ πρόσληψη τοῦ τελευταίου ἀπὸ τὴν προσυνωδικὴ διαδικασίᾳ, ὅπως καταγράφεται στὰ πανορθόδοξα κείμενα, ἐπισημάνει δύο κυρίως χαρακτηριστικά: α) τὴ διαφύλαξη τῆς ἱστορικῆς συνειδήσεως τῆς Ὀρθοδοξίας (τῆς ἀποστολικῆς πίστεως, τῆς πατερικῆς θεολογίας, τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων) καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τῆς ἀκεραιότητος· β) τὴν ἀνάγκη γιὰ κοινή πορεία στὴν ἐπαν-ἀνακάλυψη τῆς ἀποστολικῆς πίστεως σῆμερα, σὲ συνάρτηση μὲ τὰ νέα ὑπαρξιακὰ αἰτήματα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ σῆγχρονο πολιτισμικὸ παράδειγμα. Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ ὀρθόδοξη ἀντιμετώπιση τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως (οφείλει νὰ) εἶναι ἐξόχως εὐαγγελικῆ, συνδυάζοντας τὴν ἐγκαταλογίᾳ μὲ τὴν ἱστορία, τὸν οἰκουμενισμό «ἐν χρόνῳ» μὲ τὸν οἰκουμενισμό «ἐν χώρῳ»: ἡ μαρτυρία τοῦ Εὐαγγελίου στὸν κόσμο ὑποδεικνύει κατ'ἐξοχὴν τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἡ πίστι τῶν Ἀποστόλων ἐμπειδώθηκε στὴν ὀρθόδοξη συνειδήση: μὲ διάκριση στὴν ἐρεσότητα τοῦ ἀνθρώπου καὶ συνεργία μὲ τὸ Θεό, ὥστε νὰ διαφανοῦν τὰ ἀγαθὰ τῆς λυτρωτικῆς Του ἐπενεργείας. Μόνο μὲ τὴν ταπεινότητα καὶ τὸ σεβασμὸ στὴν ἐκκλησιαστικὴ «ερεσότητα» τῶν μὴ ὀρθόδοξων -πρᾶγμα ποὺ ἡ Ὀρθοδοξία δὲν εἶχε πρόβλημα ν' ἀναγνω-

ρίσει, εἴτε μιλώντας γιὰ «ὀντολογική» εἴτε γιὰ «πραγματική» ὑπαρξία τῶν ἄλλων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Ὀμολογῶν - θὰ οἰκτιροῦν τὰ παγκοσμιοκρατικὰ ἀγαθὰ τῆς ὀρθόδοξης πνευματικότητας (πρᾶγμα ποὺ συνέβη, ἐὰν ἀναλογιστεῖ κανεὶς, μετὰξὺ ἄλλων, τὴ σύζητηση ποὺ γίνεται στὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία περὶ συνωδικότητας καὶ τὴν ἀναγνώριση ἀπὸ τὸ ΠΣΕ τοῦ Συμβόλου τῆς Νικαίας-Κων/πολῆς ὡς οἰκουμενικὸ Σύμβολο Πίστεως).

Θετικὴ πρόσληψη τοῦ οἰκουμενισμοῦ, ὅμως, δὲ σημαίνει μονάχα κίνηση «πρὸς τὰ ἔξω» γιὰ προβολὴ τῆς ὀρθόδοξης ταυτότητας, ἀλλὰ καὶ ἐτοιμότητα «ἀποδοχῆς», τῶν πνευματικῶν ἀγαθῶν ποὺ ἐνυπάρχουν στὶς ἄλλες ἐκκλησιαστικὲς παραδόσεις. Ὁ οἰκουμενισμὸς προϋποθέτει τὴν ἀρχὴ τῆς ἀμοιβαιότητας ποὺ, δίχως νὰ σχετικοποιεῖ τὴ θρησκευτικὴ ταυτότητα τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἄλλου, ἐνθαρρύνει τὴν ἐπιλεκτικὴ ἐκείνη διάκριση τῶν στοιχείων ποὺ ἐμπλουτίζουν τὴν πίστι, ἔστω κι ἂν αὐτὰ προσέχονται ἀπὸ «τοὺς ἑκτός». Πολλὰ θὰ μποροῦσε, λόγου χάρη, νὰ διδαχθεῖ ἡ Ὀρθοδοξία ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν διδασκαλία, τὴν ἱεραποστολικὴν ἀφοσίωση, τὴν κατηχητικὴν δράση τῶν ἄλλων χριστιανῶν. Νομίζουμε πὺς αὐτὴ ἡ διάσταση δὲν ἔχει ἀκόμα ἀναδειχθεῖ ἐπαρκῶς ἀπὸ τὰ προσυνωδικὰ κείμενα.

Ἡ συνωδικότητα ἐπιβάλλει, ἐπίσης, τὴν ἐνεργὸ συμμετοχὴ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος στὶς ἀποφάσεις τῶν Συνόδων. Ὅπως ἐνθυμίζει ἡ Γ' Προσυνωδικὴ, «προϋπόθεση» γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῶν διαχριστιανικῶν διαλόγων εἶναι ἡ ἐνημέρωση τοῦ πληρώματος τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας. Δὲν πρόκειται, ὅμως, γιὰ μὴ τυπικὴ πληροφόρηση τοῦ, καταχρηστικῶς λεγόμενου, κατώτερου κλήρου καὶ τοῦ λαϊκοῦ σώματος, ἀλλὰ γιὰ τὴν κατήχησή του μὲ σκοπὸ τὴν ἐμπέδωση μίας γνήσιας οἰκουμενικῆς συνειδήσεως, ποὺ θὰ συγκροτῆται ἀπὸ τὸ σκάνδαλο τῆς διαίρεσης καὶ θὰ ποθεῖ τὴν ἀποκατάσταση τῆς ἐνότητας. Αὐτὸ ἐπιβάλλει καὶ τὸ προφητικὸ θάρρος νὰ καταγγέλονται ἀνεύθυνες κινήσεις ποὺ βλέπουν στὸν οἰκουμενισμό, στὴν καλύτερη τῶν περιπτώσεων, τὴν δῆθεν προσβολὴ τῆς ὀρθόδοξης ἀκεραιότητος! Ἡ προσυνωδικὴ ἐμπειρία μᾶλλον ἐπιβεβαιώνει ὅτι ἡ ὀλιγωρία καὶ ὁ φόβος νὰ ἀναγγελθεῖ ἡ ἀλήθεια ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Κύριος θέλει τὴν ἐνότητα ὅσων Τὸν ὀμολογοῦν ἐβλάψαι πολλαπλῶς τὸ ἐσωτερικὸ τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ ἔφερε ὑποχώρηση τῶν οἰκουμενικῶν κερτιμένων⁹⁰.

90. Ὁμοίως ἀπέναντι στὶς ἄλλες χριστιανικὲς Ὀμολογίες» ποὺ υἰοθέτησε τὸ 2000 ἡ ρωσικὴ Σύνοδος. Τὸ κείμενο καταγράφει τὴν ἐπίσημη θέση τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας ἐναντι τῶν μὴ ὀρθόδοξων καὶ, μολοντὶ ἐμφανίζει στοιχεῖα μίας στατικῆς «περιγραφικῆς ἐκκλησιολογίας», ἔχει μὴ γενικὰ ἀξιοποθετικὴ θετικὴ στάση ἐναντι τῶν ἄλλων χριστιανῶν, μὴ ἄγνωστο, ἐμμέσως, τὴν ἐκκλησιαστικότητά τους. Βλ. <http://orthodoxeurope.org/page/page/7/5/1.aspx> (πρὸςτέλευτα: 7 Νοεμβρίου 2015).

Ένα από τα ζητούμενα της Πανορθόδοξης Συνόδου είναι η σύνταξη ενός κειμένου με κανονικό κύρος που θα έχει άμεση εφαρμογή σε όλο τον ορθόδοξο κόσμο. Δεν είναι, ωστόσο, ή -ευκαία όσο και αναγκαία- εφαρμοστικότητα των αποφάσεων της Συνόδου το μοναδικό αίτιο αυτού. Η Ορθοδοξία χρειάζεται ένα κείμενο που θα εμπνεύσει το πλήρωμά της, θα ανανεώσει την οικουμενική της ζωνάνια και θα αποτελέσει σημείο αναφοράς για τους μη ορθόδοξους, κι όχι μία απόφαση που θα καταγραφεί τις θετικές παρεπόμενες και τα όρια του οικουμενικού έγγειρημάτος⁹¹. Σε μία τέτοια περίπτωση, η ύφειλεια της Συνόδου θα ήταν μικρού δριζόνια και θα μείονε την πνευματική της έμβελεια. Η Ορθοδοξία έχει ανάγκη από έναν έλπιδοφόρο και εμπνευσμένο πνευματικό λόγο καταλλαγής που θα υπενθυμίζει την αναστάσιμη φορά της ιστορίας. Πολλά θα μπορούσε να προσφέρει ως προς αυτό μία περιστασθερο αποκορυφωμένη ορθόδοξη θεολογία περί του οικουμενισμού, βασισμένη στα κεντημένα της εγχαριστιακής, μυστηριακής, τριαδικής θεολογίας. Αυτή υπάχει μεμονωμένα σε κείμενα θεολόγων και εκκλησιαστικών, πιο συγκροτη-

σθη εις τον έσωτόν της και δεν διαλέγεται με τους έκτος αυτής, όχι μόνον θα άποπάχει εις την άποστολήν της, αλλά και θα μεταστρεφεί από καθολική και κατά την οικουμενή Εκκλησία που είναι, εις μίαν έσωστρεφή και αυτόθεσκον όμάδα, εις ένα γκέτιο εις το περιθώριον της ιστορίας, και ότα «ή προσπάθεια διά την ένότητα των χριστιανών είναι θέλημα και έντολή του Κυρίου [...] Δεν είναι δυνατόν ο Κύριος να άγωνά διά την ένότητα των χριστιανών και ύμεις να μένωμεν άδιάφοροι. Τούτο θα άποτελούσε έγκληματική προδοσίαν και παραβασιν της έντολής Του», ενώ, τέλος, κατήγγειλε πός «ή Ορθοδοξία δεν έχει ανάγκην ούτε φαντασμοσ ούτε μισαλλοδοξίας διά να προσταπειθή [...] (όσοι) όμολογούν άποστασάσεως της ένότητος των ως δήθεν παύσεις του οικουμενισμού χωρίς να παρεχουν καμίαν άποδείξιν ότι κατά τες έταφός της με τους μη ορθόδοξους ή Ορθόδοξος Εκκλησία ένγκατελειμε ή άρνήθηκε τα δόγματα των Οικουμενικών Συνόδων και των πατέρων της Εκκλησίας μας». Βλ. «Πατριαρχική και Συνοδική Έγκύκλιος επί τη Κυριακή της Ορθοδοξίας (21 Φεβρουαρίου 2010)», στο <http://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=en&id=1168&titla=gr> (προστέλαση: 5 Νοεμβρίου 2015).

91. Η Β' Σύνοδος του Βατικανού με την εκκλησιολογική Διάταξη *Lumen Gentium* και το Διάταγμα περί Οικουμενισμού *Unitatis Redintegratio* προσέφερε μια όντως ανανεωμένη, όσο και αναβαπτισμένη στις πηγές τις άρχαίας παραδόσης, εκκλησιολογική διδασκαλία όσο και τους κεντρικούς θεολογικούς έξονες των σχέσεων της με τις άλλες χριστιανικές παραδόσεις. Η άλλαγή στραφής του Ρωμαιοκαθολικισμού ύπερ του οικουμενικού κινήματος όφραλείται και στη θεολογική τόλη των θεολόγων της Β' Συνόδου του Βατικανού. Τα προσαναφεθέντα συνοδικά κείμενα, έχοντα κανονική ίαχή, άποτελούν πηγή της ρωμαιοκαθολικής θεολογίας περί οικουμενισμού. Η άναφορά στη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία γίνεται εδώ, προφανώς, όχι πός μίμηση, αλλά ως όφελόμενη έπιστημονική καταγραφή, κατ' άναλογία με την ορθόδοξη συνοδική διαδικασία.

μένα στα προσνοδικά κείμενα και, κυρίως, στις τελευταίες Διακηρύξεις των Συνόξεων των Προκαθημένων. Θα ήταν έξόχως σημαντικό οι τελευταίες να άποτελέσουν, με γόνιμο τρόπο, μέρος του συνοδικού στοχασμού⁹². Έχοντας ύπόψη πός ή ορθόδοξη παράδοση δεν αναγνωρίζει την ύπαρξη ενός *magisterium* που έμμενυει αυθεντικά την εκκλησιαστική διδασκαλία, οι πατέρες της Συνόδου, ως φορείς του φρονήματος των Έκκλησιών τους και προσεστοί των τοπικών εγχαριστιακών κοινοτήτων, καλούνται να διακρίνουν τους δύοσ μέσθ των οποίων σήμερα το μυστήριο του Χριστού μπορεί να ενώσει τους χριστιανούς στην ούσία της πίστης, που είναι το ένδοτατο άγαθό που πάντα φανερώνει και ενεργοποιεί τα άγαθά της εγχαριστιακής φιλοξενίας και τριαδικής άγάπης. Ός «φιλοξενία» άγάπης και καταλλαγής, ή Πανορθόδοξη Σύνοδος του 2016 θα μπορεί, πράγματι, ν' αναπροοδηήσει πνευματικά το σύγχρονο χριστιανικό κόσμο και να άντιμετωπίσει τις δικές της πληγές και άδυναμίες. Το πνεύμα φιλοξενίας προυποθέτει, αυτόνοσήτως, ταπεινώση, συνείσθηση πός κάθε διάσπαση ή χωρισμός είναι έξ όρισμού άνιχνριστιανικός και άποδοχή του άλλου. Το συν-χωρητικό ήθος, λοιπόν, είναι αυτό που θεραπείει καταρχήν την νοσορροπία του χωρισμού, δημιουργεί το άπαραίτητο κλίμα για την πραγμάτωση της άγαπητικής φιλοξενίας, που, στο πεδίο των οικουμενικών σχέσεων φανερώνει την ευαγγελική όδο της μαθητείας όλων στην ένότητα της άλήθειας του Χριστού.

92. Δεν κρίνεται εδώ ή - όρθή - έπιλογή των Πανορθόδοξων και Προσνοδικών Διασκέψεων να έξεκάσουν διακριτά τα θέματα της οικουμενικής κινήσης και των διμερών διαλόγων. Όπως προσελέγη, στην πρώτη περίπτωση άποτυπώνεται ή γενική στάση της Ορθοδοξίας ένάντια του οικουμενικού κινήματος. Στη δεύτερη περίπτωση δίνεται ή ευχέθεια να προσωρθθούν οι διμερείς διάλογοι άναλόγως με τις επιμέρους προβληματικές που προκαλούν, δίγως να επιβώλεται α *prima* μία άνωθεν όμοιορροπία, αλλά με εύαισθησία στις εκκλησιολογικές, θεολογικές, πομπανικές προσεραϊότητες των συνομιλητών.